

Cuprins

INTRODUCERE ÎN ISTORIA SCRISULUI ȘI A CĂRȚII - PARTEA I**Capitolul 1. O FUGARĂ PRIVIRE ASUPRA MENIRII CUVÂNTULUI SCRIS****Capitolul 2. SCRISUL DE LA IPOSTAZE MITOLOGICE LA REALITATE ISTORICĂ**

1. DIMENSIONĂRI MITOLOGICE ALE SCRISULUI
2. SUPORTUL MATERIAL AL SCRISULUI

Capitolul 3. FORME INIȚIALE ALE SCRISULUI ÎNAINTE DE HÂRTIE

3. CONSERVAREA ȘI DISTRUGEREA VECHILOR FORME DE SCRIERE
- PREPARAREA HÂRTIEI ÎN ERA GUTENBERG
- TIPOLOGIA SORTIMENTELOR DE HÂRTIE

Capitolul 4. FORME DE SCRIERE ȘI ÎNCEPUTURILE CIVILIZAȚIEI UMANE - PERSPECTIVĂ TIPOLOGICĂ
SCRIEREA SUMERIANĂ

1. SUMERIENII ȘI CIVILIZAȚIA LUTULUI
2. DESCOPERIRI ALE CULTURII SUMERIENE
3. SCRIEREA CUNEIFORMĂ A SUMERIENILOR
4. PERIODIZAREA SCRISULUI ÎN MESOPOTAMIA
5. EVOLUȚIA SCRIERII SUMERO-AKKADIENE
6. CÂTEVA CONCLUZII

Capitolul 5. SCRIERILE ELAMITE SI ALTE SCRIERI CUNEIFORME

1. DESCIFRAREA UNOR TEXTE SEMNIFICATIVE
 2. SEMNIFICAȚIILE DE FOND ALE UNEI DECRIPȚĂRI ȘTIINȚIFICE
- ALTE SCRIERI CUNEIFORME
SCRIEREA CUNEIFORMĂ PROTOHITTITĂ

Capitolul 6. DE LA CIVILIZAȚIA LA SCRIEREA CHINEZĂ - PERSPECTIVĂ ISTORICĂ

- A FOST ȚAI-LUN "PĂRINTELE" HÂRTIEI?
"PREISTORIA" SCRISULUI ÎN CHINA
O CRONOLOGIE A PROCESULUI DE CONSTITUIRE A SCRIERII ÎN CHINA
MECANISMUL SCRIERII ÎN CHINA ANTICĂ

Capitolul 7. LIMBA ȘI LITERATURA VEDICĂ

INTRODUCERE ÎN ISTORIA SCRISULUI ȘI A CĂRȚII PARTEA I

O FUGARĂ PRIVIRE ASUPRA MENIRII CUVÂNTULUI SCRIS

La început de mileniu III se cuvine să întoarcem privirile spre începuturile civilizației umane pentru a ne pune câteva întrebări logice și mereu incitante. De ce scriu oamenii ? De când scriu ? și Cum comunică ei prin scris ? Și dacă facem în gând ocolul Terrei, am putea fi uimiți în fața imaginii unui adevărat Turn Babel al scrierilor ajunse până la noi. Nu știm dacă noi putem estima astăzi cu exactitate cât de mare este aportul scrierii ca tezaurizator al formelor de civilizație și cultură ale omenirii, dar suntem siguri că niciodată nu se va afla câte descoperiri s-au pierdut din cauza lipsei cuvântului scris în acele începuturi ale timpului și câte se vor fi șters odată cu incendierile care au distrus atâtea invenții incredințate de geniul omenesc viitorului prin litera așezată pe hârtie. O încercare de a calcula statistic cât anume a ajuns la noi din ceea ce a creat Antichitatea a condus la concluzia că în prezent deținem numai a patruzecia parte din moștenirea vechii epoci. Nu vi se pare surprinzător de puțin? Așa cum suntem siguri că fără inventarea plugului, a roții olarului, a strungului și a războiului de țesut nu ar fi înflorită azi marea industrie modernă, tot astfel putem să fim incredințați că fără născocirea lui Gutenberg și fără ideea lui Marconi precursorii noștri, care trudind veac după veac au împins viața spre prezentul, pe care îl trăim în acest început de mileniu III, n-ar fi înfruntat atât de eroic cerbiciile istoriei.

De când preistoria a lăsat locul istoriei, oamenii au căutat metode pentru a nu da pradă uitării faptele mari ale timpului lor. Povestite copiilor și nepoților, ele au trecut prin viu grai din generație în generație. Dar pentru că fiecare povestitor simțea nevoia să adauge sau să lase la o parte câte ceva din cele ce el auzise narându-se, ceea ce se transmitea depășea frontierele istoriei, devenind basm, legendă, baladă sau epopee. Pentru a le da mai multă strălucire rapsozii le-au turnat în versuri. Astfel s-au înălțat acele unice monumente ale limbii și civilizației eline care sunt cântecele homerice, *Iliada* și *Odiseea*, atâtea timp nescrise, circulând prin viu grai de la o generație la alta.

Atunci când cuvântului i s-a simțit rostul de păstrător al cugetării și sentimentelor umane, scrisul a și început să fie plămădit în forme pe care fantezia fiecărei seminții a găsit-o potrivită înțelegerii sale. Mai apoi, oamenii au descoperit mijlocul de a transmite posterității viața lor trăită, iar veștile lor aveau să ajungă acolo unde vorba zisă liber nu putea răzbate nestingherită de depărtarea în timp și spațiu. Astfel gândul cu ideile omului, simțirea cu emoțiile sale aveau să treacă fără vamă de la un meridian la altul, de la un secol la altul.

Înainte ca primul cuvânt să fi fost fixat prin scris, oare cu ce mijloace își ajutau oamenii memoria? Cum comunicau între ei printr-un alt fel de semne care au precedat scrisul ? Se crede că, spre exemplu, ridicarea unor mormane de piatră, apoi a unor stele funerare, ca forme de a comunica o idee, ar fi fost primii pași spre inventarea scrierii. Până la noi a răzbit pe calea tradiției populare obiceiul de a-ți face un nod la batistă ca să-ți amintești că știi că ai de împlinit un proiect ori un comision. Este vorba în asemenea exemplificări doar de un rudiment al unor sisteme de comunicare, ce erau întrebuințate în epoca în care se trecea de la preistorie la

istorie. Poate că mătăniile, inventate cândva de către călugării budiști și folosite până astăzi de către catolici, nu sunt nici ele altceva decât niște precursoare ale scrisului. Ele ar putea face parte dintr-o preistorie a erei Gutenberg, aidoma “semnelor casei”, care se întrebuițau chiar ca iscălitură, când proprietarul nu cunoștea scrisul, sau desenelor de pe stânci făcute în epoca de piatră, ele marcând începutul scrierilor în sisteme sintetice.

Din nevoia de a păstra și transmite unele amintiri s-au creat primele documente întocmite cu ajutorul scrierii pictografice sau ideografice într-un sistem ce redă numai sensul general, fără a păstra însă textul exact. Inscripțiile ideografice se mai redactează și astăzi, respectându-se o tradiție milenară la populații ce viețuiesc în forme primitive pe meridiane îndepărtate ale Terrei, precum pieile roșii din America de Nord, localnicii din Oceania, din Africa și Siberia de Nord ori la eschimoșii din nordul continentului european. În ideografie accentul este pus pe conținutul de idei al imaginilor și nu și pe o reprezentare artistică, apropiată de cea naturală, cum se proceda în scrierea pictografică. Locul figurii îl ia acum într-o formă simplificată simbolul acesteia. Trecerea de la pictură la ideogramă nu s-a făcut tranșant atunci, în vremea începuturilor, din moment ce până și astăzi există reprezentări grafice moderne, realizate cu mijloace de expresie artistică specifice ambelor tipuri de scriere. Astfel sunt, spre exemplu, așa-zisele “povestiri în imagini” sau desenele caricaturale, care se păstrează și în prezent ca niște genuri de mare interes.

Din începuturi de civilizație oamenii au manifestat o mare râvnă de a învăța, de a se iniția și de a pătrunde tainele existenței. Nimeni n-a reușit să facă acest lucru de unul singur, ci a trebuit să preia ceea ce deja știau înaintașii săi. O tradiție a constituit-o această transmitere a cunoștințelor de la o generație la alta, dar o asemenea ucenicie nu se realiza ușor, ci numai prin instituirea unui ritual al învățării. Antichitatea, Evul Mediu și epoca modernă și-au perfecționat permanent formele de instruire, folosind consecvent cartea. Totdeauna, însă, dascălii au fost mai puțin numeroși decât învățăceii. Vrajitorul, proorocii și prezicătorii, adică cei care stăpâneau forțele tainice ale existenței oamenilor, au fost înlocuiți de cărturari instruiți și dornici să comunice celor tineri știința lor. Învățământul s-a instituționalizat și a devenit tot mai eficient în angrenajul general de transmitere a cunoștințelor umane. În mod firesc s-a desăvârșit și cartea, care n-a mai fost un obiect de lux ca în Evul Mediu, când un singur exemplar costa cât o pereche de vite și putea fi achiziționat cu mare greutate, ci s-a transformat în instrument de culturalizare, lărgindu-și arealul social în care se folosea, ea devenind un bun comun.

Cine și-ar putea imagina cu exactitate cât de întinsă a fost constelația scrierilor inventate de-a lungul secolelor de către oameni? Așa cum au înflorit la diferite seminții, variatele forme de scriere și-au menținut până în prezent autonomia și propria evoluție. Diferențierile dintre scrieri au produs și distincția între cititori, căci în prezent nimeni n-ar putea scrie cărți pentru absolut toți semenii săi, după cum nici un om n-ar izbuti să citească toate cărțile pe care le deține în zestrea ei omenirea.

Atunci când intri într-o mare bibliotecă simți că prin ele însele, cărțile alcătuiesc o lume fascinantă, un univers vast și puternic, în stare să asigure noi dimensiuni vieții oamenilor. În acest templu al cărții care este biblioteca, cea mai veche instituție socio-culturală realizată de oameni, stă teaurizată toată înțelepciunea lumii, după cum au constatat mari mânuitori ai condeiului. Vestit orator al Antichității romane, dar și om politic, scriitor și filozof Marcus Tullius Cicero socotea că biblioteca este “acolo unde se dă viață cărții”. Din vechime prestigiul de care s-a bucurat biblioteca a determinat oamenii să o asemene cu biserica. De aceea s-a spus că în timp ce “Biserica este casa lui Dumnezeu”, Biblioteca trebuie considerată

“un templu al spiritualității umane”. Deși a teaurizat din vechi timpuri zestrea livrescă a lumii, biblioteca nu putea să rămână un simplu depozit de carte, ci ea și-a asumat responsabilitatea de îndrumare a lecturii, oferind cititorilor acel fir al Ariadnei necesar sporirii spirituale. Bibliotecarul, aidoma profesorului la școală, are menirea de a sfătui, de a ghida utilizatorii colecțiilor de documente dintr-o bibliotecă., întrucât, așa cum cu înțelepciune spune un proverb italian, “Cărțile ca și profesorii ar trebui să fie puține, dar de calitate

Astăzi nu ne putem imagina nici-un domeniu în care s-a înregistrat progresul minții omenеști fără să recunoaștem aportul cărților păstrate în biblioteci. Cu această convingere vom păși într-un nou veac și într-un alt mileniu, fără să fim siguri că forma și aspectul cărții vor rămâne așa cum le știm noi astăzi, transmise de o seculară tradiție. Se vor opri cititorii la ecranul computerului sau, nemulțumiți de unele neajunsuri pe care, fără îndoială, acesta le prezintă, vor inventa alte tipare în care va fi comunicată bogata zestre spirituală teaurizată în cărți și transmisă viitorimii? Nu pregetăm nici o clipă să credem că așa va fi. Ceea ce rămâne cert și are valoare permanentă este adevărul că fără scris, fără cărți și fără biblioteci nu vor fi posibile nici progresul civilizației și nici înflorirea culturii umane.

SCRISUL DE LA IPOSTAZE MITOLOGICE LA REALITATE ISTORICĂ

Act de cultură cu efect civilizator, **scrisul**, stă la baza **artei albe**, care a propulsat viața omului de Neanderthal, ajutat să iasă din peșteri spre a deveni după multe milenii de autoperfecționare călătorul intergalactic al mileniului III.

Privit din perspectivă istorică, drept proces dezvoltat de-a lungul secolelor, scrisul, acel „sistem de semne grafice convenționale conceput pentru redarea cuvintelor și a gândirii”¹ a marcat atât evoluția societății umane cât și descoperirea focului. Întocmai acestuia din urmă, el și-a dobândit o aură legendară, ce face dificilă fixarea lui în timp și spațiu. Ca fenomen al realității socio – culturale, el a fost în stare nu numai să fie un instrument de comunicare interumană, ci și să oglindească treptele vârstei aurorale a omenirii pe diferitele meridiane ale Terrei.

1. DIMENSIONĂRI MITOLOGICE ALE SCRISULUI

În mod firesc, ca orice fenomen modelator, el se cere localizat în epoca de început a vieții sociale, determinându-ne să-l percepem ca pe o “poveste”, desigur cea mai minunată și plină de consecințe pentru devenirea noastră ca ființe inteligente. Sub impulsul unei explicabile exaltări mistice, specifice veacurilor medievale și statutului social ori profesional al interpreților, scrisul a fost descris ca având obârșie divină. Astfel, călugărul benedictin Petru Venerabilul (1094 - 1156), abatele mănăstirii Cluny, erudit al timpului său, afirma “Scrisul a fost dat oamenilor prin revelație divină și prima carte care s-a scris vreodată a fost ***Geneza lui Moise***”.² Tonul tranșant al ipotezei acesteia ne face reticenți, căci singurul fapt atestat în ***cartea a II-a a lui Moise*** (cap.3.1) este acela că Moise învățase cartea de la preotul etiopian Jerro, socrul său. Totuși faptul în sine nu ne apare ca lipsit de însemnătate, căci, după cum este bine știut, legendele au totdeauna un sâmbure de adevăr și de aceea nu pot fi total ignorate.

Faraonul egiptean Menes, cum era numit de către greci Narmer, care stăpânea Egiptul de Sud la sfârșitul mileniului al IV-lea î.Hr., încuraja scrierea, pe vremea sa scribii utilizând toate semnele și procedeele fundamentale de combinare a acestora.³ Menes a lăsat un document ce atesta unificarea Egiptului de Sus cu Egiptul de Jos, reprezentate prin coloana **albă** (cel de sus) și cea **roșie** (cel de jos). Transmisă de preoți ai templelor, legenda menționată în ***Miturile Egiptului Antic***⁴ îl desemnează pe zeul farmecelor și al înțelepciunii Thot ca inventator al scrisului, din moment ce pe coloane sfinte din țara Siria el a lăsat consemnată toată istoria omenirii. Se pare că drumul spre obârșiile scrisului nu se oprește aici, ci coboară la vremea bunicului Atlas al lui Thot.

La rândul lor, sumerienii credeau că, cu multe mii de ani înaintea potopului, învățatul Oannes a scris cartea despre originea lucrurilor și a civilizației.⁵

¹ Petit Larousse Illustré, 1991, p. 351,

² M.Deminnid, ***Pierre le venerable***, Paris.

³ Ovidiu Drimba, ***Istoria universală***, vol.I, Ed.Științifică, București, 1959, pag.147

⁴ ***Miturile Egiptului Antic***, Edit.Științifică, București, 1958, pag.49

⁵ G.MASPERO, ***Histoire anticienne des peuples de l'Orient*** ed.XIV, Paris f.a.pag. 175 - 176

Chinezii susțineau că pe Fluviul Galben împăratul Fu Si pândează cu 5 milenii în urmă ivirea dragonului fantastic, care avea pictate pe spate simbolurile scrierii chinezești.

Grecii și latinii aveau pe Hermes și respectiv pe Mercur, zeul cu aripile la picioare, patronul oratorilor, dar și al avocaților, negustorilor și hoților. El era mesagerul zeilor, care stăpânea tehnica și instrumentele comunicării.

La indieni Brahma, conform legendei, a expus regula scrierii limbii lor în 2 milioane de versuri, reduse de zeul Indra la 200.000 versuri.

Scandinavii credeau, la rândul lor, că zeul Odin a inventat scrisul.

Inventariind asemenea legende din spații de civilizație diverse, putem constata că numitorul comun al lor este împingerea cât mai departe în trecut a nevoii omului de a se exprima în scris - ca mod de conservare a unor experiențe.

2. SUPORTUL MATERIAL AL SCRISULUI

Una dintre problemele cele mai importante pe care omul a trebuit să o rezolve spre a putea să comunice în scris a fost cea a suportului material, pe care el avea să-l inventeze și îl va confecționa nu numai în funcție de ingeniozitatea sa, ci determinat de condiții geo-economice, diferite uneori de la o epocă la alta. Condiționările istorice aveau să inducă o anumită evoluție a suporturilor materiale ale scrisului de-a lungul timpului.

Materialele folosite pentru comunicarea scrisă au fost clasificate:

1. după cele trei regnuri;
2. după criteriul cronologic;
3. după starea lor, sens în care pot fi diferențiate:
 - a. starea naturală (piatra, oasele, frunzele, coaja copacilor, lemnul);
 - b. confecționate anume (tăblița de lut, pergamentul, țesăturile textile, foile metalice, pagines, buunul mayașilor și amalt-ul aztecilor. Aceștia din urmă macerău a doua scoarță de copac cu var, uscând apoi compoziția, ce devenea un suport al scrierii realizate cu culori dobândite din elemente vegetale, animale sau minerale, fixate cu anumite gume secretate de unele plante, alcătuind codicele formate în sistem de acordeon, împodobite cu pietre prețioase. Abia mai apoi avea să se confecționeze hârtia propriu-zisă.). Fără să intenționăm a respecta perfect ordinea cronologică în care au fost folosite diferitele materiale ca suport al scrisului, dat fiind faptul că în termeni absoluți nici nu se pot face distincții în acest sens, vom enumera pe cele mai reprezentative.

- 1. Se știe că primele urme de comunicare scrisă datează din epoca pietrei. Pe pereții grotelor de la Altamira, Spania, datând de aproximativ 20.000 de ani, zimbrul în plin atac este făcut cu cărbune, cu ocrul roșu și galben. Acest străvechi semn al unui mesaj formulat spre a fi transmis altor oameni, care își exprimau astfel la modul ritualic încrederea în izbânzi viitoare, a fost descoperit în anul 1875. Desigur că petroglife s-au mai descoperit și în alte părți ale lumii. Desenele cu valoare de amintire a unor evenimente vor apărea și în Scandinavia sau în Insula Paștelui. Olof, bătrânul rege viking, a cerut sclavilor să-i aducă din munți bolovani uriași de piatră, spre a ridica o clădire cu coloane, pe care a scris tot ce vroia să transmită posterității. Așa au apărut **runele** scandinave. Unii savanți, între care era și francezul E. Piette, interpreta pietrele colorate din râurile peșterilor nu ca pe niște simboluri totemice "purtaătoare de suflete"⁶), ci drept cea mai veche formă de scriere. Funcția totemică

⁶ Ovidiu Drimba, *Istoria universală*, edit. cit., vol. I, pag. 87

era importantă în Antichitate. Bolovanii din cultura aziliană a paleoliticului mijlociu sunt puși de către Mircea Eliade⁷ alături de **churingas**, bolovanii pictați cu funcție totemică din Australia, despre care scria Ch. Monteford în lucrarea sa intitulată **Oameni negri și nisipuri roșii**.

- Interes prezintă și **tăblițele de piatră neagră** din Mesopotamia, supranumite **Tăblițele Hofman**, care datează de prin anul 6000 î.Hr. în formă pictografică primitivă, cu caractere preuniforme.

- Folosirea pietrei ca suport al scrierii a fost detectată și în ebraică, unde cuvântul **a scrie** are sens de **a grava**, **a scobi**. În cele mai diverse civilizații antice maniera aceasta de scriere a fost îndelung folosită, din moment ce și

- Darius, regele persan, a immortalizat victoria din anul 522 î.Hr.⁸ pe o stâncă de la Behistun pe drumul comercial cel mai umblat. La înălțime de 100 m sclavii lui au netezit suprafața și scribii apoi au scris textul, atârnați de frânghii sau urcați pe schele; gravura avea 20 m lungime și 7 m înălțime.

- În India, într-o manieră asemănătoare, Așoka își publica edictele imperiale pe stânci în calea trecătorilor, care puteau astfel să vadă cum să se comporte și cât de neîntrecut în lume era împăratul lor. Au fost scrise în felul acesta **brahmi** indiene. Ne-am putea întreba astăzi cine avea pe atunci inițierea necesară spre a descifra asemenea semne. Pare explicabil astăzi faptul că în vechime scrisul și cititul erau îndeobște privilegiul suveranilor și demnitarilor, al preoților și al înalților funcționari. Dar situația din Egipt și India nu era identică cu cea din Mesopotamia, unde scrisul și cititul deveniseră o ocupație mult mai larg populară.

- 2. Scrisul a fost așezat apoi pe **plăcile de metal** confecționate, spre exemplu, în Grecia și Italia (îndeosebi la Teba și la Roma), cu texte zgâriate cu un cui special sau cu o dăltiță. O asemenea placă metalică avea să cuprindă **Periegesis Tes Hellados**, cunoscuta descriere a Greciei, făcută de geograful și istoricul grec Pausanias (secolul al II-lea î.Hr.), ea devenind o sursă de informații, folosită de arheologii care caută vechile monumente. El a văzut în Nordul Greciei, în Beoția, o colecție de maxime morale în versiunea lui Hesiod, gravate pe benzi lungi de plumb. În practica scrisului au fost introduse, așadar, **metalele plumb și bronz**. În **Cartea lui Iov**, XIX, 23 - 4 a fost consemnat faptul că înainte de Solomon (973 - 935 î.Hr.), Iov se confesa: "*Aș dori ca vorbele mele să fie scrise pe plumb cu un stil de fier și să fie cuprinse într-o carte*". Nu ne va mira ca atare faptul că **Munci și zile**, opera lui Hesiod (secolul VIII î.Hr.), era notată pe plăci de plumb.

- Cadmus, regele Tyrului, preda zeiței Atena alfabetul fenician gravat pe un vas de bronz. Plăcile metalice, așadar, aveau să se răspândească larg. Un păstor beduin își căuta capra pierdută într-o grotă de pe țărmul Mării Moarte. Ca să-i aprecieze adâncimea, el a aruncat o piatră și astfel în 1947 descoperă, după 2000 de ani de uitare, vasele uriașe de lut în care stăteau "manuscrisele" de la Marea Moartă. În 1952 se descoperă sulurile de aramă, care derulate în 1956 s-au dovedit a fi opisul unui tezaur important, ele fiind păstrate, se pare, în 60 de tainite, rămase până atunci nedescoperite.

Tăblițele metalice, așa cum au fost descoperite și în Grecia și în Italia, nu se vor răspândi prea mult. **Cauzele**, dovedite a fi obiective, constau în faptul că:

- a. Scrierea lor era alfabetică și pretindea prea mult loc față de cea pictografică și ideografică a orientalilor.

⁷ Mircea Eliade, **Istoria credințelor și ideilor religioase**, vol. I, Editura tineretului, București, 1991, p...

⁸ Ovidiu Drimba în **Istoria universală**, edit. cit., vol. II, pag. 8 - 9

b. Hârtia de papirus și pielea din Pergam erau deja introduse în lumea antică.

La Roma acele plăci metalice cu texte de legi formau o arhivă, care nu avea dulapuri, bibliorafturi ori sertare. Mai precis, plăcile erau puse direct pe podea de-a lungul pereților, fiind bătute în cuie sau zidite în perete. Dacă placa era gravată și pe dos, se atârna de perete cu lanțuri, ca să poată fi întoarsă spre citire. Se cunoaște placa de bronz de la Muzeul din Parma (Italia), în care era vorba despre funcționarea unui orfelinat, prima instituție de acest fel cunoscută în istorie. Altă placă de bronz, aflată la Muzeul din Lyon (Franța), acoperă un perete de sală și cuprinde cuvântarea lui Nero privind cetățenii acestui oraș (Lugdunum), ea fiind o primă dovadă istorică despre Lyon.

3. Istoria scrisului nu se oprește aici. Oamenii au continuat să caute un material propice, încercând să folosească **frunza de palmier, cea de arbori tropicali**. Frunza de palmier a fost folosită prima dată în Orient, în India sau China. Indienii preparau frunzele astfel: le uscau, le lustruiau, le tăiau în forma necesară și le coseau cu un fir subțire la margini spre a fi pliate și ornate cu roșu, negru ori cu inițiale aurite. Frunza s-a dovedit a fi fragilă, nerezistentă în timp. Până la noi au ajuns puține exemplare. Cu ingeniozitatea sa, omul a continuat maratonul spre civilizație prin perfecționarea căilor de comunicare scrisă.

Cum arăta hârtia de papirus ? Imaginați-vă niște foi de 20 - 25 cm lățime și 30 cm lungime, de culoare alb – gălbui. Papirusurile se țineau în suluri de 18 m, alcătuite din mai multe foi cap la cap; partea interioară era pentru scris. Din vechime **charta papyracea** avea mai multe calități, cele mai bune privind scopul propus, anume scrierea, constau în aceea că ele erau deschise la culoare, subțiri, lucioase, rezistente, ca hârtia bună de azi. După scriere, benzile se păstrau sub formă de sul (în latină - **volumen** însemna inițial **sul**, iar apoi **carte**). Egiptenii au fost de-a lungul a 2000 de ani stăpâni absoluți ai papirusului, pe care nu-l exportau decât cu restricții, din cauză că fiind folosit pentru texte religioase era considerat sacru, iar negustorii prin el câștigau enorm⁹. Avantajul consta în faptul că specia **Cyperus papyrus** din Delta Nilului avea cea mai bună lungime, față de papirusul din arhipelagul grecesc sau din insula Malta și din Sicilia. Mai târziu romanii în vremea lui Augustus (27 î.Hr.-14 d.Hr), primul împărat atotstăpânitor al Imperiului Roman, foloseau papirusul fabricat de ei pentru a răspândi cunoștințele. În “secolul lui Augustus” împăratul a impulsionat dezvoltarea artelor și științei, el înconjurându-se de cei mai renumiți poeți ai epocii. Desigur că nu era lipsită de importanță găsirea unui suport de scriere cât mai ieftin și cât mai eficient pentru o nouă circulație a valorilor culturale, cum a fost aceea. Dar poate că nicăieri în lume papirusul nu s-a constituit într-o prezență mai semnificativă ca în Egiptul obârșiei sale. Nu întâmplător, pe baza scrierilor pe papirus s-a reconstituit exact istoria Egiptului antic, țară unde acest suport al scrisului se folosea de la sfârșitul mileniului al IV-lea î.Hr., căci la Teba egipteană s-a descoperit cel mai vechi sul, datând din anul 3350 î.Hr. Un sul mai bogat era **Papyrusul Prisse**, cuprinzând o culegere de maxime scrise cu cerneală roșie și neagră, el fiind redactat în mileniul al III-lea î.Hr. Documentele au atestat faptul că în Grecia papirusul a ajuns abia în secolul al VI-lea î.Hr., iar în restul bazinului mediteranean s-a răspândit mai târziu.

- Cum se explică, oare, greutatea cu care papirusul a fost preluat de greci de la egipteni, dată fiind marea distanțare în timp creată ?

⁹ Horia Matei, **Cartea, un călător milenar**, Editura tineretului, 1964, București, pag.34

- **Papirusul (Cyperus papyrus)** plantă de 3 - 4 m înălțime din Delta Nilului, era cunoscut din mileniul IV î.Hr., la puțin timp după tăblițele de lut. El creștea sălbatic sau se cultiva pe domenii private și chiar ale statului. Plantațiile aparțineau unor negustori și fabricanți de hârtie, ca domenii ale templelor sau ale faraonului. Recoltarea plantei și confecționarea hârtiei de papirus erau sarcina sclavilor. Demn de consemnat este adevărul că Plinius cel Bătrân în *Istoria naturală* descrie prepararea papirusului, pregătit astfel să devină un suport al scrisului. Descrierea sună astfel: “cu un ac se desfac foi subțiri, dar late, așezate pe o masă înclinată și umezite cu apă din Nil (clei). . Primele foi sunt cele lungi, apoi se pun în curmeziș alte foi, ca o țesătură. Se presează, se usucă la soare, se lustruiește cu o cochilie de scoică, dar apoi cerneala nu se mai prinde bine. Cu un clei din făină fină, apă fierbinte și oțet se întărește papirusul subțiat anterior prin baterea cu un ciocan de lemn. Se ajustează marginile și se bate iar cu ciocanul.” Așadar, aceasta este descrierea cea mai cuprinzătoare despre fabricarea papirusului transmisă din Antichitate.
- Pe baza metodei descrise de Plinius cel Bătrân, la mijlocul secolului al XIX-lea francezul Auguste Dureau de la Malle folosind tulpini de papirus din niște mlaștini siciliene a fabricat câteva foi de **charta papyracea**, similare celor găsite în piramide și temple din Egipt.

În general papirusul se procura greu în Orient și chiar în bazinul mediteranean, unde era înlocuit cu lutul ars, ceramica, piatra, tăblițele metalice, țesăturile textile, scoarța copacilor. Papirusul era foarte scump, prețul lui depinzând de anul de recoltă. În anul 30 d.Hr. la Roma în vremea lui Tiberius, transportul pe mare al papirusului, ce venea de la Alexandria, a întârziat atât de mult încât a provocat o revoltă împotriva conducerii lui Tiberius, conform relatării aceluiși istoric Plinius cel Bătrân.

4. Uneori, când recolta era slabă, papirusul lipsea chiar și în Egipt. Astfel, la începutul erei noastre în primele decenii, soldații romani aflați în Egiptul de Sus semnavă adeverințele de primirea soldei pe **fragmente de oale**. Se foloseau **coji de ou, cioburi, carapace de scoică, de stridie, de rac**. Aceste materiale erau numite de greci **ostrakon**, iar de latini **ostraka**. În secolul al II-lea d. Hr., pe vremea împăraților Antonini, autorii scriau opere, fragmente de ceramică, neputând cumpăra papirus, din cauza sărăciei. În Atena antică numele celor exilați se scriau pe **fragmente de ceramică**, pe **strakon**, cuvânt din care a derivat în franceză **a ostraciza** (a alunga din viața publică, a persecuta). În limba română veche cuvântul **ostrac** însemna scoică, stridie, iar ca sens secundar ciob, hârb.

Să mai precizăm că în timp s-a instituit o disciplină științifică de cercetare, papirologia, pentru papirusurile cu scriere hieroglifică și hieratică, ce aveau să fie descifrate târziu în 1822 de către arheologul francez Jean Francois Champollion, ca egiptologul german Richard Lepsius să stabilească apoi sistemul scrierii hieroglifice care are figuri de animale, plante, constelații, oameni și obiecte, fără a fi scriere iconografică. Deși încercaseră, grecii nu au putut citi hieroglifile, întrucât Herodot, călător în Egipt, recunoaște că era vorba de o scriere simbolică, de neînțeles. Nici piatra de la Rosette, descoperită în Egipt, cu scriere grecească, egipteană demotică și hieroglifică, nu a lămurit acest sistem de scriere. La Fort Rachid, pe malul stâng al Nilului, la 1,5 km pe brațul Rosette, s-a găsit o stelă trilingvă pe o piatră de granit negru, dur, de 1,26 m înălțime cu 0,98 m jos și 0,32 - 0,35 m în partea de sus și care era scrisă în hieroglifice (14 rânduri), egipteană demotică (32 rânduri) și greacă (54 rânduri). Textul cuprindea o închinare către zeii Isis și Osiris. Piatra e la Cairo într-un muzeu cunoscut .

Din cuvântul **papyrus** derivă hârtia modernă în plan lingvistic. Din latinescul **papyrus** s-a format **papier** (franceză), **papier** (germană), **paper** (engleză). În limba română denumirea respectivă nu a derivat din latină, întrucât cuvântul **hârtie** are ca etimon slavul vechi **chartija**. În schimb pe filieră franceză au intrat în limba română ca derivate neologistice cuvintele **papetărie**, **papirologie**, **papiotă**.

5. În fața timpului nici **lemnul** folosit ca suport al scrisului n-a avut o soartă mai bună. Dimpotrivă. Se știe doar că pe "scândurele vorbitoare" era prezentată istoria băștinașilor și că fiecare scândurică cuprindea fila unei cărți

Așa cum preciza E. Hering¹⁰: Carol cel Mare se exersa în arta scrisului și obișnuia să țină **tăblițe de lemn** în pat, sub perne pentru ca să își deprindă mâna cu scrierea literelor. De la regii Franței tăblițele au trecut în Italia, la Florența și Genova, chiar și în Anglia, unde au rezistat până la sfârșitul secolului al XIV-lea după relatările lui Geoffrey Chaucer (1340 - 1400). Tăblițele se confecționau din material ieftin, refolosindu-se de câte ori se reîntinde stratul de ceară. În secolul al XIII-lea la Paris funcționa corporația producătorilor de tăblițe.....

6. La rândul lor, incașii din Peru foloseau pentru scriere sforile cu noduri numite **quippu**. Aztecii din Mexic și mayașii din Guatemala, urmașii toltecilor, scriau pe **piele de căprioară**, pe **țesături din fibre de agavă** - scriere pictografică - arsă de misionari. Codicele aztece, din care s-au păstrat bine conservate 17 exemplare¹¹, erau legate elegant, fiind împodobite cu pietre prețioase. Și acestea erau considerate cărți, pentru că erau transportabile și cuprindeau texte de interes mai general: cronici, legende, genealogii imperiale, referiri la zei, imnuri religioase, tabele astronomice. În timpul cuceririi spaniole multe codice s-au distrus din cauza războiului. Mult timp s-a considerat că primul episcop al Mexicului, Juan de Zumarraga, și Sfântul Oficiu al Inchiziției, pe care l-a reprezentat până în 1544, organizând autodafeuri, se făcuseră vinovați de distrugerea aproape totală prin ardere a codicelor aztece. Garcia Icazbalceta, biograf al lui Zumarraga și prestigios bibliograf al Mexicului în secolul al XVI-lea, a demonstrat injustețea unei asemenea acuze, întrucât distrugerea codicelor data din 1520, când aztecii avuseseră confruntări cu tlaxcaltecii, dușmanii lor locali. Dimpotrivă, Zumarraga se dovedise a fi un protector al indienilor. El a înființat pentru copiii acestora un colegiu prestigios și a tipărit primele texte în limba **nahua**, pe care a promovat-o și în calitate sa de director onorific la catedra de **nahua** la Universitatea din Mexico. La rândul ei, Inchiziția nu se ocupa decât de catolici, ignorând cu totul indienii și alte categorii de necredincioși. Descifrarea scrierii maya, datorată în anul 1955 rusului F.V.Knorozov, este, la rândul ei, un pas înainte pe calea stabilirii vechimii civilizației lor și chiar a relației acesteia cu cea polineziană.

- Cu cercetarea inscripțiilor se ocupă **epigrafia**, care a descoperit limbi necunoscute ca limba asiriană, feniciană, sau a descifrat scrieri dispărute (hieroglifile egiptene) cu ajutorul inscripțiilor bilingve și trilingve. Azi inscripțiile se folosesc cu scop comemorativ.
- Cărămizile babiloniene și asiriene erau considerate **cărți** întrucât:
 1. sunt reproduse în multe exemplare, în tehnica xilogravurii de azi;
 2. sunt transportabile, căci așa s-a întâmplat ca în Egipt să se găsească plăcuțe din Babilon și din Palestina;
 3. se scriau în continuare pe mai multe plăcuțe nenumerate, depășind cifra 100. Timp de 3 milenii oamenii au folosit lutul ars pentru scrierea cuneiformă. Între cei care au studiat limba persană în vechile scrieri, germanul Georg Friedrich Grotefend a

¹⁰ Elisabeth Hering, **Povestea scrisului**, Editura tineretului, București, 1960, pag.122

¹¹ Eric Leconte, **Uimitoarea civilizație aztecă**, Editura Prietenii Cărții, București, 2001, p.215

pornit de la numele proprii, stabilind valoarea fonetică a unor semne și a descifrat primele 12 litere ale scrierii cuneiforme persane. Abia după 3 decenii inscripțiile persane, babiloniene, elamite și sumeriene au fost descifrate. Dar izbânda lui Grotefeld a fost crucială, căci el a descifrat o scriere necunoscută, într-o limbă necunoscută, ele nemaifiind folosite nici în scris, nici în vorbire.

Aceste texte erau, așadar, considerate cărți:

- -întrucât prin conținut tratau teme istorice, religioase, juridice și beletristice - ca ***Epopoea lui Ghilgameș***, cu rădăcina în Sumer;
- -ele formau biblioteci ca cea din Boghaz-keuy, capitala imperiului hitiților și cea a regelui asirian Assurbanipal din Ninive (668 - 626), dezgropată de arheologul francez Layard. Sistemul organizării bibliotecii era destul de perfecționat: tăblițele din Boghaz-keuy au menținut numele, profesia și adresa autorului, iar când copistul găsea în textul original, se dădea o notă și se lăsa loc liber pentru adaosuri ulterioare. Biblioteca din Ninive avea 30.000 volume, realizate prin copierea textelor aduse de emisari din toată țara. Scrisul era caligrafic, iar într-o notă se preciza că acea carte face parte din biblioteca regală din Lübeck. Nu se preciza ce s-a întâmplat cu aceste biblioteci dinaintea lui Noe. Ipoteza nu e științifică, ci legendară ca și poporul, după cei mai mulți dintre oamenii de știință ai domeniului.

CÂTEVA CONCLUZII

- Fiecare zonă a civilizației antice și-a ales pentru scriere materialul de care dispunea în teritoriul respectiv. Sumerienii au valorificat lutul care se dovedise a fi minunat în ținutul dintre cele două fluvii ale Mesopotamiei. Egiptul avea din abundență pe malurile Nilului o specie de trestie din care au preparat papirusul. În China se scria pe bambus, iar prin secolul al II-lea d.Hr. pe hârtia din pai de orez, ca materii prime găsite din belșug acolo. La Roma ca și în Asia Mică se scria pe pergament, pe tăblițe cerate și pe papirus. Fiecare material menționat avea și mari dezavantaje. De aceea oamenii au încercat să scrie și pe **țesăturile textile** ca în: mumiile egiptene, unde s-au găsit feșe lungi făcute din in și acoperite cu hieroglife ce reprezentau incantații care să asigure sufletului mort intrarea în Amenti, locașul de veci, ale cărui desfătări erau descrise acolo. Se scria, de asemenea, pe **mătase** cu penel din păr de cămilă.

- -Deci, mătasea chinezească, papirusul egiptean și pergamentul Asiei Mici stăteau la originea manuscrisului ca cea dintâi formă de carte. La chinezi sulurile de mătase în bibliotecă ajung să egaleze legăturile de bambus.

- -În secolul al III-lea d. Hr. mătasea a cedat locul **hârtiei**.

- **Cum s-a preparat la începuturi hârtia?**

În China Țai-Lun, care în anul 75 d.Hr. era numit consilier imperial, a prezentat împăratului în primul an din dinastia Juen-Sing, în anul 105 d.Hr. un raport asupra procedurii de fabricare a hârtiei, care s-a numit **țai-hou-djă** (hârtia nobilului Țai). Împărăteasa-mamă, Tam, i-a acordat titlul onorific de nobil și, ca venit, impozitele agricole și produsele a 300 de familii. Numeroase erau palatele ridicate în vremea împăraților dinastiei Cin., dacă avem în vedere faptul că în timpul unui singur împărat s-au construit 700 palate imperiale.

Țai-Lun avea în provincia Hunan, pe malul râului Handjou-Fu un castel, unde își petrecea vacanțele, ocupându-se cu confecționarea hârtiei. Într-o groapă, ucenicul său Țuo-Bo prepara pasta pentru hârtie din cârpe vechi, bețe de trestie udate cu apă, lăsate la macerat spre a se desface în fibre. Se putea folosi și coajă de dud. Apoi piua de piatră le fărâmița în pisălogul de lemn și astfel se făcea pasta uniformă de fibre.

Într-o cuvă se amestecau două părți de pastă cu 100 părți de apă. Se amesteca permanent, ca fibrele să nu se depună pe fund

Astfel se forma coala de hârtie. Într-un ciur de formă pătrată, pe care se întindea o pânză grosolană sau pe un grătar format din fibre subțiri de bambus ori chiar din fire de mătase legate între ele cu fire de păr de cal, apa se va scurge, rămânând hârtie, uscată apoi la soare. Denivelările se netezeau cu o piatră lustruită ori cu o bucată de fildes.

Astfel s-au pus bazele acelei arte albe pe care o va sluji Mang-Tien prin inventarea penelului. Așadar, hârtia (**dză**) e o împâslire de deșeuri de mătase. După alți cercetători procedeul de fabricație era cunoscut și înainte, de pe vremea învățatului Siu-Săng. Ceea ce a adus nou inventatorul Țai-Lun a fost lărgirea bazei de materii prime și generalizarea folosirii hârtiei. Hârtia de mătase era folosită la curtea imperială încă din anul 12 î.Hr. pentru ambalarea medicamentelor. Ca atare, Țai-Lun a perfecționat procedeul, însă nu l-a inventat.

FORME ÎNȚIALE ALE SCRISULUI ÎNAINTE DE HÂRTIE

Forma cea mai veche a scrisului este **inscripția**, descoperită de obicei pe piatra, pe care s-au găsit semne ale scrierii ideografice, pictografice, atât babiloniene cât și egiptene, ori create de hethiți cu mii de ani înainte de inventarea alfabetului. Inscripțiile nu sunt cărți, întrucât ele:

1. Sunt în exemplar unic.
2. Nu circulă la mai mulți cititori.
3. Sunt fixe, netransportabile, chiar dacă ele fiind așezate în locuri publice, erau accesibile mai multor cititori.

Inscripțiile sunt scrise de mână, dar depășesc ca importanță manuscrisul din punct de vedere al realității istorice. Astfel tratatul din 421 î.Hr. între Atena și cele 3 cetăți: Argos, Elida, Mantinea (Spania) se păstrează în mai multe forme: în cuvântările unor oratori atenieni (Isocrate, Demostene) și în lucrarea lui Tucidide *Istoria războiului peloponeziac*, scrisă pe baza cunoașterii evenimentelor contemporane, la 421. După alte cercetări s-a constatat că Isocrate era adolescent, iar Demostene nu se născuse încă. Timp de peste 2000 de ani până la 1877 Tucidide părea autoritatea indiscutabilă în interpretarea evenimentului. Prin săpături făcute la Atena a fost descoperit fragmentul unei stele de marmură cu textul tratatului. Există 30 deosebiri între cele 2 texte, constând în schimbări de cuvinte, omisiuni, interpolări, modificări de fond. Textul definitiv e cel de pe stela de marmură din Atena. În versiunea cealaltă greșelile pot fi ale copiștilor.

Inscripțiile în stil hieroglific din Insula Paștelui (Oceania) făcute pe lemn, cu așchii de obsidian sau dinți de rechin rezvăluie o scriere îngrijită și simetrică. Denumite de băștinași **rongo-rongo**, ele au rămas nedescifrate pentru că misionarii sosiți pe insulă după 1863 spre a răspândi creștinismul au aruncat în foc tăblițele, iar între băștinași ultimul cunoscător al acestui scris a murit de lepră în 1913, tocmai când sosise o expediție de etnologi englezi..

Plutarh (45 - 125 d. Hr.) afirmă că Solon (640 - 558 î. Hr.) și-a fixat legile din 594 î.Hr., pregătite pentru 100 de ani, pe tăblițe de lemn mari, montate într-un dispozitiv ce se învârtea pe un ax pentru înlesnirea lecturii. Astfel apar **codexurile** (care ca sens însemnau trunchi de copac). Au fost descoperite tăblițe și la Pompei și la curtea lui Carol cel Mare (768 - 814).

Pe oase apar așa- numitele **libri elephantini**, ele amintindu-ne de insula Elephantis de pe Nil, unde era un templu al zeiței fertilității. Suetonius în cartea **Viața lui Tiberius** considera că acele libri elephantini au fost de fapt primele reviste pornografice cunoscute. Mai apoi chinezii au încercat să citească oracolul de pe pe omoplați de cerb și de pe carapace de broască țestoasă, supuse unui ritual religios special al interpretării. Pe omoplați de miel, arabii scriau **Coranul**. Grecii foloseau albul scoicilor (ostrakon) pentru versurile poezilor și recurgeau la scrisul cu stilul și pentru sentințe judecătorești. Ei foloseau și ceramica drept suport al scrisului.

- **Pinius cel Bătrân** (23 - 79 d. Hr.) opina că primii care au folosit frunza de palmier au fost egiptenii pe vremea când nu se descoperise papirusul. Grecii le numeau **scrisori feniciene** pentru că în greacă **phoenix** = palmier.

- **Diodor** din Sicilia (sec.I î.Hr.) scria pe frunze de măslin numele celor condamnați la exil. Erau petalisme (gr. **petalon** = frunză).

- **Juvenal** (65 - 128 d.Hr.): "Credite me vobis folium recitare sibyllae" unde frunzele Sibilei certificau adevărul cu ajutorul unor practici de divinație. Dar atunci când Juvenal îndemna să se creadă vorbele anumite, care ar fi la fel de adevărate ca și

profețiile sibilei, nu lipsește ironia provocată de neclaritatea mesajelor venite de la zei. Frunzele erau folosite și de indieni, de la palmier la aloe, așa ca în cazul frunzelor de palmier înșirate pe o sfoară – cunoscute azi drept *Manuscrisul brahman* de la Muzeul din Oxford. S-a descoperit și rețeta indiană a preparării materialului. Indienii fasonau frunzele de palmier proaspete. Se uscau și se netezeau. Ei le scriau cu cerneală din pană. Pentru a se vedea creștăturile, ele se acopereau cu un pigment negru, amestecat cu apă.

- Un alt material suport al scrisului era **lemnul**.

Tăblițele de lemn erau folosite de indieni cu 5 milenii înainte de romani, de druzii din Galia - în ceremonii, când aruncate la întâmplare dădeau sentința divină. Enigmatice rămân tăblițele **Kohau rongo - rongo** din Insula Paștelui, unde s-au găsit niște scândurele de 90/10 cm, cu semne ca cele hieroglifice. Cel mai frecvent tăblițele de lemn erau folosite în Grecia - Roma și China, unde se utiliza și bambusul și tamariscul.

3. CONSERVAREA ȘI DISTRUGEREA VECHILOR FORME DE SCRIERE

Rolul social pe care îl avea scrierea a fost intuit de timpuriu, încă de pe vremea când, în China, Țai – Lun, cu puterea lui de invenție, propunea ca hârtia să fie produsă din scoarța copacilor, din cânepă și din plasele pescarilor, pentru ca prețul ei să fie mult diminuat astfel. Pentru oamenii Antichității **a scrie** însemna **a fi puternic**. Tocmai de aceea dușmanii care doreau să distrugă civilizația unei comunități, pe care o atacau cu gând de cucerire, se orientau cel mai adesea spre bunurile culturale realizate, care sunt mult mai greu de reconstituit decât locuințele în sine, care, așadar, formează bogăția materială a obștii respective. Ilustrația o putem face cu o cultură care geografic este îndepărtată de noi, dar comunicarea noastră cu comunitatea respectivă a fost în istorie destul de frecventă atât în trecut cât și în prezent. Deși au avut o cultură avansată pentru acea epocă în care Apusul Europei era încă bântuit de barbari, armenii nu și-au dobândit prestigiul meritat între popoarele lumii, ei fiind dezavantajați, desigur, și de poziția lor geografică. Aflați în calea atâtor năvălitori, armenii și-au păstrat cu greu patrimoniul cultural. În muzeul mării biblioteci naționale din Erevan se găsește o carte religioasă, legată în piele de vițel, care cântărea 36 kg și a cărei poveste ne apare ca reprezentativă pentru destinul culturii multor popoare care au înfruntat cu greu vicisitudinile istoriei. Se știe că amenințați de năvălitori, armenii și-au propus să salveze cărțile bibliotecii, această zestre spirituală care reflectă identitatea națională a poporului lor. Cine ar fi putut să transporte în spate o carte de 36 kg în acel moment de panică, în care nimeni nu era sigur nici pe propria viață ? S-a decis ca tăiată în două, cartea să fie purtată de două femei, fiecare dintre ele urmând să îngroape în pământ jumătatea luată, ca după trecerea primejdiei cele 2 jumătăți să fie readunate. O asemenea intenție n-a putut fi materializată, întrucât nici până în prezent n-a mai fost descoperită una dintre cele 2 părți, astfel că în muzeu se păstrează doar jumătatea salvată a cărții.

Conservarea vechilor forme de scriere a depins în primul rând de rezistența suportului lor material, atât de diferit de la piatra cea dură, ceramica, tăblițele de lemn, cochiliile sau osul și până la sensibilul papirus. Un al doilea factor favorizant a fost mediul în care documentele respective s-au păstrat, departe de umezeală, intemperii naturale ori distrugeri de tot felul.

De multe ori, tornadele istoriei au afectat ființa însăși a unui popor și civilizații înfloritoare au fost spulberate de incendierile crotopitoare, care au șters de pe fața

pământului ultimele documente în stare să illustreze vechi forme ale scrisului, despre care se știe că au existat, dar este imposibil în prezent ca ele să fie reconstituite. Manifestat în forme diverse: sintetice, analitice, ideografice, cuneiforme, hieroglifice sau fonetice, scrisul, trebuie înțeles ca un fenomen istoric și interpretat în conexiune directă cu progresul civilizației umane, pe care îl reflectă. Atunci când despre conchistadorii spanioli s-a afirmat că nu "au descoperit, ci dimpotrivă au distrus" civilizația americană precolumbiană, referirea se făcea nemijlocit la vandalismul cu care ei au distrus documentele scrise, pe care le dețineau acei băștinași socotiți de europeni ca "sălbatici superstițioși". Deși în perimetrul cuprins între platoul Anahuac și peninsula Yucatán există nenumărate monumente arhitectonice și vestigii ale străvechii civilizații mexicane, ele nu sunt suficiente, în lipsa documentelor scrise, spre a identifica o cultură, spre a configura existența unui popor. Din cultura Maya s-au păstrat până în vremurile noastre 3 codexuri, insuficient ca să definim azi particularitățile literaturii mayașe, atât de reprezentativă pentru locuitorii Mayapanului (Țara Maya). Azi nu se știa din ce material suport al scrisului și din ce hârtie erau confecționate acele "multe cărți" pe care mexicanii "le țineau în mâini" în timpul sosirii conchistadorilor (Pedro Martir de Angleria - 1459-1526 - dezvoltă epistolar impresii despre viața mexicană, menționându-le). Se mai știe că din mulțimea cărților ce aparținuseră bibliotecilor din capitala lui Montezuma (Prințul Năvalnic) Hernan Cortes (1485 - 1547) în raportul său *Relaciones*, apărut la Sevilla, anunță că 2 exemplare de mare valoare le-a oferit în 1519 regelui Carol al V-lea (1516 - 1558) din Siglo d'oro al Renașterii spaniole. Este un gest semnificativ pentru epoca ce încuraja înflorirea literaturii scrise.

Prigoana trimișilor papei împotriva manuscriselor pagâne a luat dimensiunea fanatismului: în vremea papei Alexandru al VI-lea Borgia (1492 - 1503) episcopul Diego de Lauda în *Relation des choses de Yucatán* se referea la vechile cărți mayașe: "Acești oameni utilizau anumite semne de scriere cu care notau în cărți vechile lor tradiții și înțelepciunea lor"; cu "aceste semne, completate cu figuri, precum și cu anumite simboluri așezate lângă figuri, ei puteau să - și scrie textele și să-i învețe și pe alții cum să le citească. Noi am descoperit un mare număr de cărți scrise cu aceste caractere; dat fiind că ele nu conțineau nimic care să nu fie superstiție sau minciuni diavolești, noi le-am ars pe toate; acest lucru i-a mișcat pe ei foarte mult și le-a produs o mare durere". Așa au ars bibliotecile aztece, ca biblioteca regală din Texcoco, cu arhiva lor națională, cu zeci de mii de manuscrise făcute piramidă de hârtie și incendiate.

Mulți consideră că incendiatorul Juan de Zumárraga, care în piața din Tlatelolco, reședința sa episcopală, a stârpit prin incendierea cărților urmele civilizației toltecilor, își va fi înscris numele alături de califul Omar (634 - 644) de la Alexandria între fanatizații istoriei. Există cercetători care au adus argumente ce disculpă convingător pe episcop. În perioada cuceririi spaniole, un călugăr franciscan Fray Bernardino de Sahagun, având preocupări de cronicar a înregistrat în scris textul rugăciunii pe care soldații azteci o rosteau înainte de a se avânta în bătălie. Ea începea astfel: "Zeii aleg acum pe cel care va trebui învins, pe cel care trebuie să ucidă, pe cei care trebuie uciși, pe cei ai căror sânge va fi băut și carnea le va fi mâncată...O, stăpân al nostru, îngăduie acestor nobili care mor în vâltoarea bătăliei să fie primiți de soare și de pământ, care sunt părinții noștri, ai tuturor."¹

Astfel, dintr-o întreagă civilizație înfloritoare s-au mai păstrat până azi prea puține documente scrise în limba aztecă. Între europenii ajunși pe pământul Noii

¹ Eric Leconte, *op. cit.*, p.114

Spanii, Bartolomeo de Las Casas prețuia în lucrările sale ***Destrucțion de las Indias*** și în ***Historia general de las Indias*** rafinamentul intelectual al indienilor și cultura lor vastă, ca să precizeze apoi: *“Acești cronicari știau socoteala zilelor, lunilor și anului și deși nu scriau la fel ca noi, aveau figurile și semnele lor cu care puteau exprima tot ceea ce doreau să exprime; cu aceste figuri, ei își scriau cărțile lor voluminoase și încă cu atâta finețe și subtilitate artistică, încât trebuie să recunoaștem că noi, cu literele și cu cărțile noastre de-abia cu puțin îi întrecem”*.

Vandalismul unor asemenea distrugeri nu a fost o practică localizată doar în înnegurate secole medievale, ci revine cu aceeași furie în plin secol XX ca o ripostă la ideologia unei comunități care va fi dominată prin schimbarea sistemului politic. Cunoaștem repercusiunile dramatice ale instalării regimului fascist în Germania mijlocului de veac XX când naționaliștii incendiau în piețe publice cărțile așezate pe liste negre ale adversarilor ideologici. Tot astfel au procedat comuniștii care instalându-se în sud – estul Europei au supus popoarele țărilor respective amputării spirituale și torturii morale prin măsuri dintre cele mai înverșunate ca: interzicerea lecturii cărților întemeiate pe baza filozofiei idealiste, privarea de libertate a intelectualilor, prigonirea lor socială, demiterea din vechi funcții. În biblioteci s-au constituit fonduri de carte interzisă, care timp de aproape o jumătate de secol au fost inaccesibile publicului larg. Ca un semn de recuperare morală astăzi se poate medita asupra dramatismului istoriei contemporane contemplând în inima orașului Berlin, un moment inedit conceput sub forma unei încăperi subterane, în pavajul pieței din fața Bibliotecii Centrale de Stat exact pe locul unde naziștii arsese mii de cărți prețioase.

Volumul rafturilor goale corespunde acelei cantități a cărților inexistente din cauza unei isterice manifestări naziste. Imaginea este cutremurătoare, impresionând la fel ca filmul care rulează permanent în Muzeul de istorie al aceleiași capitale germane, evocând zilele războiului cu toate ororile lui. Una dintre cele mai nocive forme de vandalism era distrugerea zestrei spirituale a omenirii.

7. PREPARAREA HÂRTIEI ÎN ERA GUTENBERG

După ce a fost preparată pentru prima dată în China în secolul al II-lea conform cronicilor locale, hârtia s-a răspândit prin veacurile al VI-lea și al VII-lea în Japonia, Coreea și țările arabe, spre a pătrunde în Europa în secolele al XI-lea și al XII-lea. Ea a fost mult mai intens solicitată după inventarea tiparului, în era Gutenberg. În debutul deceniului al șaptelea al secolului al XX-lea producția mondială de hârtie era de 50 milioane tone pe an.

Dacă încercăm să ne rezumăm la țara noastră, vom constata că în România primele mori de hârtie datează din secolul al XVI-lea, când în Transilvania în 1539 funcționa o moară de hârtie la Orlat, lângă Sibiu, iar în 1546 la Brașov. În Moldova hârtia se producea cu începere din 1583, iar în secolul al XVII-lea ea se va fabrica și în Țara Românească, adică la Câmpulung din 1643, la Călimănești din 1646, la Râmnicu Vâlcea din 1673. Primele fabrici de hârtie mari în România vor fi deschise în secolul al XIX-lea la Bușteni în anul 1882 și la Bacău în 1885, ca la începutul secolului al XX-lea să se deschidă o altă fabrică la Piatra- Neamț în 1909. Aceștia li se vor alătura și alte întreprinderi de același profil, la Suceava, la Zărnești, la Petrești și la Prundul Bârgăului. Pentru că solicitarea creștea continuu s-au deschis mari combinate de industrie hârtiei, care activează la Brăila, la Călărași, la Dej și la Constanța. Dacă în anul 1938 producția de hârtie fusese de 61.000 tone, după un sfert de secol ea s-a mărit

de peste trei ori, ridicându-se la cifra de 191.000 tone în anul 1963.

Procesul de producere a hârtiei se bazează, ca materie primă, pe celuloze și semiceluloze, fabricate din **lemn**, care provine din esențe rășinoase sau foioase, sau din **stuf**, **paie** ori **bambus**. Fibrele se obțin din paste fibroase, fie ele nealbite, semialbite sau înălbite. Printr-un procedeu chimic pastele se amestecă cu apă, se macină cu ajutorul unor instalații mecanice speciale, respectându-se anumite rețete. Se face un amestec de pastă cu substanțe de încheiere, care se dobândesc din amidon, colofoniu, clei animal, rășini sintetice și cu substanțe de umplere, compuse din talc, caolin, carbonat de calciu și coloranți. Noul produs va ajunge la mașina de fabricat hârtie, care elimină apa trecând printr-o sită, pe care maistrul o reglează în funcție de necesara deschidere a cutiei de admisie a pastei de hârtie, iar electricianul sincronizează viteza periferică a agregatelor.. Acum se dă formatul foi, se stoarce și se netezește foaia umedă între valțuri-prese. Calandrul, ca dispozitiv format din valțuri suprapuse, prin fricționare și presare asigură netezirea și lustruirea hârtiei, ea fiind astfel satinată. Evaporarea apei din foaie se face prin trecerea peste cilindrii încălziți în interior cu aburi. Urmează finisarea hârtiei, realizată prin operațiuni ca răcire, netezire, satinare, tăiere în lung și înfășurare a benzii. Desigur că în prezent cele mai multe operațiuni sunt dirijate de specialiști de la un pupitru de comandă, căci ele se realizează automat. Astfel uriașe suluri de hârtie sunt puse la dispoziția artei albe, scrisul, acea descoperire epocală care a făcut din omul de Neandertal călătorul intergalactic al mileniului al III-lea, în care tocmai am intrat.

8. TIPOLOGIA SORTIMENTELOR DE HÂRTIE

De-a lungul timpului hârtia și-a găsit multiple întrebuințări, care uneori au pătruns chiar și în denumirea ei. În terminologia de specialitate **hârtia superioară**, realizată prin acoperirea suprafeței sale cu rășini sintetice sau de pigmenți, se deosebește de **hârtia de scris și tipărit**, care cunoaște la rândul ei mai multe varietăți. Hârtia **de ziar** se fabrică din celuloză sulfit- SO₃- pastă mecarică, fără adaosuri de cleiuri și cu un mic procent de umplură. Hârtia **cretată**, folosită pentru imprimare monocromă și policromă este preparată din celuloză înălbită și acoperită cu un strat mineral alb sau colorat. Hârtia **velină** este fabricată din celuloză sulfit înălbită, bine încheiată și satinată. Alte varietăți ale aceluiași sortiment sunt hârtia **de desen** și cea **de calc**. Există și sortimentul **hârtiei inferioare**, folosită într-o varietate pentru **ambalaj**, alături de care se află hârtia **pergaminată**, cea **de mătase**, cea **industrială**, cea **de filtru** și aceea de **șervețele**. Cu totul deosebit este sortimentul **hârtiei speciale**, care cuprinde varietăți ca hârtia pentru acte de valoare, cea pentru bancnote, cea cartografică și aceea pentru timbre.

Producția de hârtie variază de la o perioadă de evoluție a civilizației la alta. Acum un sfert de secol se consumau pe glob 70 milioane de tone anual, cantitate ce echivala cu un consum mediu de 27 kg de hârtie pe cap de locuitor. În prezent când o mare parte din publicații și de cărți sunt transcrise pe suport electronic, consumul de hârtie este în scădere în domeniul artei albe.

FORME DE SCRIERE ȘI ÎNCEPUTURILE CIVILIZAȚIEI UMANE PERSPECTIVĂ TIPOLOGICĂ

Rămâne un mister greu de descifrat modul cum oamenii au trecut cu mii de ani înainte de la comunicarea orală la scriere, dar este cert astăzi că inventarea scrierii a fost una dintre primele izbânzi ale umanității în vremea începuturilor civilizației. Evoluând de la imaginile descriptive spre semnele simbolice, abstractizate, oamenii și-au perfecționat scrierea. Ea a devenit un sistem de semne grafice convenționale, menite să reproducă vorbirea, spre a fi o formă esențială de comunicare, în acest mod transpunându-se până în prezent gândurile și simțirea umană.

Sistemele de scriere nu s-au inventat unitar, centralizat, ci ele au fost diferențiate, unele reproducând cuvinte, idei, realități complexe sau sunete, în funcție de gradul de emancipare al comunității ce le folosea, în condițiile în care oamenii simțeau nevoia comunicării cu semenii apropiați ori cu cei de departe.

O imagine a realității, odată fixată în scris, a putut fi păstrată în timp spre a fi transmisă și urmașilor. **Scrierea** ca factor civilizator a contribuit la constituirea și perpetuarea patrimoniului științific și artistic al umanității, care a trecut astfel de stadiul primar al transmiterii cunoștințelor pe cale orală, cu ajutorul exclusiv al memoriei.

Celebritatea poemelor lui Homer, ca să dăm un exemplu semnificativ, a fost recunoscută de la începuturi, fiind atestată până astăzi, chiar dacă unii cercetători au încercat să conteste existența autorului rapsod, care le rostea călătorind dintr-o cetate grecească în alta.

Între 800 – 500 î.Hr. circulau 6 poeme despre Troia, dar ele s-au pierdut. La concursurile Panathenee rapsodii erau solicitați să recite integral *Iliada* și *Odiseea*.

Datorită prestigiului de care se bucura creația lui Homer, poetul orb, Eschil, care se inspira din aceste epopei, va afirma că opera sa este constituită din “*fărămituri*” de la masa homerică. Între 500 – 300 î.Hr. negustorii și învățații atenieni aveau epopeile scrise. Ei le-au multiplicat și răspândit în tot Bazinul Mediteranean.

La Atena ele figurau în manualele școlare, pentru că erau considerate enciclopedii ale tuturor științelor. În epoca elenistică (sec.III î.Hr.) trei critici alexandrini au creat o ediție științifică prin compararea manuscriselor.

Acum, așa cum circulă în forma sa definitivă, textul epopeei *Iliada* se împarte în 24 cânturi. La Constantinopol poemele homerice erau socotite prin secolele IX – XII ca cele mai valoroase pentru educația tinerilor și în felul acesta au devenit un model nu numai pentru scriitori ci și pentru curtenii timpului, dornici să-și formeze o cultură generală cuprinzătoare.

Cel mai vechi manuscris al epopeilor homerice se credea că datează din secolul al X-lea. În 1860 în Egipt s-au descoperit, însă, în niște manuscrise pe papirus fragmente de poeme homerice, datând din secolul al IV-lea î.Hr.

În secolul al XIV-lea în Italia Renașterii se foloseau manuscrise grecești pentru educația tinerilor, iar în acest scop erau aduși la Roma și în celelalte centre de cultură ale Italiei medievale chiar și profesori greci. S-a constituit astfel o tradiție și o modă, de care n-a mai rămas străină nici cultura și nici școala din Țările Române. Se consideră că prima tipărire a poemelor homerice s-a realizat la Florența în 1488, ediție princeps pe care Biblioteca Lorenziană o păstrează.

Cum s-a salvat o asemenea capodoperă a Antichității ? Datorită scrisului, a cărui menire este, așadar, conservarea și perpetuarea formelor culturii umane. O soartă mult mai dramatică au avut-o tragediile grecești ale Antichității, dintre care

până la noi a ajuns o mică parte. De altfel din întreaga moștenire scrisă a Antichității, conform unor estimări statistice numai a 40-a parte a ajuns până la noi. Teatrul lui W.Shakespeare și-a avut povestea și destinul lui, căci, după ce documentele ce cuprindeau piesele au ars, fără reproducerea pe baza memoriei actorilor a textelor pierdute tragic, azi n-am putea cunoaște creația marelui dramaturg englez. Așadar, litera scrisă a figurat în istorie drept placa turnantă a spiralei pe care se înalță însăși cultura omenirii.

Formele de scriere n-au corespuns numeric limbilor care se vorbeau, ci ele au fost modelate de diferite comunități în funcție de mai mulți factori (de la vecinătate geografică, raporturi politice, abilitate tehnică, gradul de progres cultural, etc.) și au trebuit adoptate ca sistem de comunicare, bazat pe o convenție simbolică la nivelul generalizat al întregului grup etnic – social. Trebuia să existe un consens de utilizare a acelui sistem convențional de semne grafice.

De-a lungul timpului s-au succedat 3 forme de scriere care s-au configurat tipologic:

- **A. Scrierea sintetică;**
- **B. Scrierea analitică;**
- **C. Scrierea fonetică.**

TIPURI DE SCRIERE

A. SCRIERI SINTETICE	B. SCRIERI ANALITICE
<ol style="list-style-type: none"> 1 PICTURILE RUPESTRE 2 PIETROGLIFELE 3 GESTICULAȚIA 4 NODURILE 5 EXPRIMĂRILE ÎN IMAGINE 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <u>SCRIEREA CUNEIFORMĂ</u> <ol style="list-style-type: none"> a S.SUMERO – AKKADIANĂ b ALTE SCRIERI DE TIP CUNEIFORM 2. <u>SCRIEREA HIEROGLIFICĂ</u> <ol style="list-style-type: none"> a H.EGIPTENE b ALTE SCRIERI HIEROGLIFICE 3. <u>SCRIEREA CHINEZĂ</u> 4. <u>SCRIEREA JAPONEZĂ</u> 5. <u>SCRIEREA ANAMNITĂ</u>
C. SCRIERI FONETICE	
<ol style="list-style-type: none"> 1 S.FENICIANĂ, S.F.CLASICĂ 2 S.PALEOEBCRAICĂ 3 ALFABETE ARAMEICE 4 SCRIEREA ARABĂ 5 SCRIERILE INDIENE. 	

Astfel au apărut: alfabetele grec și latin, cu forma clasică, scrierea elenistică și bizantină, alte scrieri derivate din cea greacă, rune, etc.

Ă SCRIERILE SINTETICE

Erau prima formă de comunicare cu ajutorul imaginilor, de la pictograme trecându-se la ideograme ce trebuiau interpretate.

TIPURI:

Î PICTURI RUPESTE

Datează din paleolitic. Ele refac imaginile obiectivelor, animalelor, viețuitoarelor, scrierea aceasta având funcție de apărare, de protecție. Omul încearcă

să preîntâmpine și să influențeze soarta unor înfruntări.

În neolitic apar semne mai stilizate, ideograme (gr.ideea = ideea + grama = litera), deci semne ce reprezintă idei.

2 PIETROGLIFELE

Pe pietre s-au găsit cel mai frecvent semne geografice, desene formate din cercuri, cruci, animale, labirinturi, etc. atât în Asia (India) și Africa (Egipt) cât și în Europa (Scandinavia). Stelele funerare vor cuprinde figuri semnificative la etrusci, greci și romani.

SCRIEREA SUMERIANĂ

1. SUMERIENII ȘI CIVILIZAȚIA LUTULUI

Pe Planeta Albastră cel dintâi popor istoric cunoscut au fost sumerienii. Ei au inventat roata, despre care se știe că, după foc, a fost cel de-al doilea element civilizator important pentru omenire. Ei au folosit pentru prima dată scrisul, marcând astfel trecerea de la preistorie la istorie. Sumerienii sunt cei dintâi edili de orașe, ei înălțând și ziguratele, acele construcții piramidale cu 7 etaje, având ziduri acoperite cu cărămizi zmălțuite în culori diferite. Frumusețea acestor construcții imense o constituiau statuile și pereții ornați cu basoreliefuri lucrate artistic, frize pe care s-au descoperit sculpturi ca *Leoaica rănită* ori *Leul care varsă sânge din gură*. Pe frize, ca decorațiuni din cărămizi zmălțuite, se prezentau scene mitologice (în vremea lui Hamurapi cel mai adulat dintre zei era Manduk), aspecte din viața regilor și scene de vânatoare. Renumită și azi în întreaga lume este *Friza leilor*, aflată la Muzeul Pergamon din Berlin. Ca temple-turnuri, ziguratele adevărate embleme ale civilizației și culturii mesopotamiene, erau folosite și pentru efectuarea observațiilor astronomice, drept care ele erau prevăzute cu scări interioare ori cu așa-numitele pante-drumuri care duceau spre vârf. Complexitatea culturii lor constă și în vastitatea cunoștințelor pe care le aveau în domeniul aritmeticii și geometriei, cunoștințe ce explică tehnicile de construire a canalelor de irigații, a templelor și a modului cum măsurau ogoarele. Sumerienii aveau puse la punct unitățile de măsurare a timpului, a lungimilor, a greutateilor, ca din Mesopotamia ele să se răspândească în întreaga lume antică și să se perpetueze în timp până spre zilele noastre. În astronomie, cunoștințele lor privind corpurile cerești, eclipsele de lună și de soare, i-au determinat să inventeze cadranul solar, să împartă circumferința Pământului în 360 de grade, gradul în 60 de minute, iar minutul în 60 de secunde, ceea ce astăzi este cunoscut drept sistemul sexagesimal. Sumerienii erau cei dintâi agricultori și tot ei au încheiat primul stat cunoscut. Așezat la intersecția drumurilor dintre Iran, Siria, Asia Mică, Egipt și ținuturile asiatic-răsăritene, primul stat babilonian, așezat pe Eufrat și care a dăinuit între secolele al XV-lea și al XII-lea î.Hr., avea să se întindă peste întreaga Mesopotamie, peste țara Elamului și peste Siria. Documentele atestă faptul că Hamurapi, cel de-al șaselea suveran al dinastiei amonite, ajunsese rege la 25 de ani, când regatul său își avea frontierele la cel mult 70-80 de kilometri în jurul cetății Babilonului. În primele trei sferturi ale domniei sale el nu fusese decât unul dintre cei 4-5 despoți care pretindeau hegemonia mozaicului de state-orașe din zonă. Abia în ultimii 10 ani de domnie el a reușit să își elimine adversarii și să își constituie un

imperiul, care însă nu va fi nici atât de vast și nici așa durabil, cum s-a crezut. Hamurapi a domnit 43 de ani în mileniul II î.Hr., iar prin opera sa legislativă va deveni cel mai renumit suveran al Mesopotamiei. Vestita lege a lui Hamurapi, cu textul ei concis și clar, având 292 de articole ori paragrafe în care erau uniformizate dreptul civil, cel penal și cel comercial din întregul imperiu, gravată în cel de-al 34-lea an de domnie a suveranului, care avea să lase posterității un model de claritate a enunțurilor, redactate într-un stil modern. **Codul lui Hamurapi** avea să fie descoperit la Susa în anul 1901, iar în prezent stela de diorit pe care fusese el gravat se află la Muzeul Louvre din Paris.

O mare înflorire o are în Mesopotamia arte ceramicii, căci meșterii locali care prelucrau lutul erau renumiți prin oalele de împodobite măiestrit. Construcțiile lăsate de acel mozaic de popoare, care avuseseră drept punct de interferență geografică Mesopotamia, aveau ziduri groase, făcute din cărămidă arsă, ceea ce explică slaba lor rezistență în timp. Înaintea sumerienilor nimeni n-a plămădit atât de divers și artistic lutul, piatra și metalul, iar poeziile lor marchează debutul istoriei literaturii universale. Tot în Mesopotamia s-au organizat primele biblioteci ale lumii, ele numărând mii de tăblițe din cărămidă cu scrieri literare și științifice.

2. DESCOPERIRI ALE CULTURII SUMERIENE

Pornind axiomatic de la adevărul că conglomeratul de popoare care cu câteva mii de ani înainte a trăit în Mesopotamia a avut un destin ctitorial, el creând o cultură cu totul remarcabilă pe acea îndepărtată treaptă a istoriei terestre, să precizăm că scrierea cuneiformă a fost una dintre principalele surse de cunoaștere a dezvoltării civilizației cu începere de prin mileniul al II-lea î. Hr. De aici scrierea cuneiformă, de tip analitic, s-a răspândit în Antichitate la toate popoarele din Mesopotamia și din vecinătate. Nu este mai puțin adevărat că la aceasta s-a ajuns printr-o evoluție îndelungată, pornind din mileniul al IV-lea î. Hr. când în Sumer comunicarea scrisă se făcea prin semne și desene ce reprezentau diferite obiecte, ca apoi prin succesive stilizări să se ajungă la caracterele numite cuneiforme.

Poporul cunoscut în istorie sub numele de sumerian îi revine și onoarea de a fi realizat pentru prima dată o formă de scriere în sistem fonetic. Întrucât în scrierea sumeriană semnele grafice și sunetele sunt codificate, ele au putut fi descifrate cu un grad de acuratețe acceptabil doar după 4-5000 de ani. Se știe că cele mai importante descoperiri în domeniul descifrării limbilor antice aveau să se realizeze doar în secolul al XIX-lea, așa cum se întâmplă nu numai cu limba sumerienilor ci și cu limbile chineză, greacă, latină și ebraică.

Să ne gândim pentru un moment la adevărul legat de istoria românilor, anume faptul că limba vorbită de vechii romani ne este astăzi la fel de puțin cunoscută ca și cea vorbită de strămoșii noștri daci, astfel că nu este ușor să înțelegem că străvechile culturi au avut tangențe între ele, producându-se asociații în timp și spațiu. Este cu atât mai greu să ne imaginăm astăzi ce apropieri au existat între primii sumerieni și popoarele vecine din aceeași epocă, așa cum ne este aproape imposibil să coborâm în timp fie și numai în vremea lui Augustus, atât de celebră ca epocă de aur a culturii romane.

În secolul al XIX-lea s-au făcut câteva mari descoperiri în domeniul urmelor materiale rămase de la sumerieni, care au îmbogățit muzee din întreaga lume, devenite astfel celebre.

Extinderea geografică a culturii sumeriene a pornit din spațiul mărginit de Golful Persic, udat de apele Tigrului și Eufratului. Cu 5000 ani în urmă, aria aceasta

geografică era un teren destul de arid, fără pomi și fără minerale de valoare. În acest spațiu sumerienii au pus bazele primei civilizații avansate. Ei au folosit cărămida arsă și au construit orașe, au canalizat apa celor 2 fluvii, ridicând grădini în deșert. Ei au pus bazele primului cod de legi și a primei guvernări regionale. Astfel, în Sumer comerțul surplusului de grâne s-a făcut prin schimb cu metale și alte materiale, pe care localnicii nu le aveau în pământurile lor. Efectul culturii sumeriene s-a făcut simțit din India până la Marea Mediterană. În acel timp în cea mai mare parte, cultura lor a înflorit, rămânând intactă și infiltrându-se în cultura babiloniană ce i-a urmat.

Se presupune că sumerienii au venit în aceste locuri înainte de anii 3000 î. Hr. și că o primă etapă a viețuirii lor s-a încheiat în 1720 î.Hr. când Hamurabi, regele babilonian, a luat conducerea în această regiune. Sumerienii erau un popor inventiv și viguros, preocupat să exploreze teritoriile apropiate. Samuel Noah de la Universitatea din Pennsylvania a scris în 1957 un studiu *Sumerienii*, publicat în revista "Scientific American" unde a comentat faptul că "datele despre istoria veche a Sumerului au fost întotdeauna învăluite de incertitudine și ele n-au putut fi stabilite satisfăcător prin noua metodă cu radiocarbon. Potrivit celor mai recente estimări, primii locuitori au ocupat zona cu circa 4000 de ani î.Hr. Noile date geologice indică faptul că Valea Joasă a Tigrului și Eufratului, cândva acoperită de Golful Persic, a devenit locuibilă cu mult înainte de această dată. Chiar și așa fiind, pare că poporul numit sumerian nu a sosit în regiune până aproape de 3000 de ani î.Hr. De unde au venit este dubitabil, dar există unele rațiuni de a crede că locul lor originar fusese în vecinătatea orașului Aratta, aproape de Marea Caspică. Poeții epici sumerieni au cântat orașul Aratta, laguna sumeriană și se spunea că poporul acesta vorbea limba sumeriană". (1)

(1) Apud: Donald M. Anderson, *Origins of Writing*, în vol. *The Art of Written forms. The Theory and practice of calligraphy*, Mold, Rinebard and Wiston, Inc., New York, (1969) p. 16

Între descoperirile semnificative în domeniul scrisului s-a găsit, de exemplu, o rețetă medicală sumeriană datată în anul 2000 î. Hr, ea fiind realizată diferit ca scriere de registrul din Uruk, care este mai vechi cu 1300 de ani. Registrul va fi servit ca inspirație ucenicilor care lucrau în lut pentru că era un bun model al eleganței scrisului. Numărul semnelor de margine marcate este impresionant, întrucât doar câteva semne sunt realizate cu un singur stil. Dacă profesorii experți în domeniu ar fi putut calcula timpul cerut numai pentru realizarea acestei piese, atunci ar putea da savanților unele indicii privind schimbările semnificative produse între metoda folosită în rețeta sumeriană, pe de o parte, și registrul din Uruk, pe de alta. Acesta din urmă, datorită metodelor detaliate folosite, cerea prea mult timp. Sumerienii care păstrau asemenea registre au fost nevoiți să găsească o metodă de scriere mult mai rapidă.

3. Scrierea Cuneiformă a Sumerienilor

Scrierea sumeriană putea fi interpretată prin intermediul unor forme care erau încrustate în unele documente de la sfârșitul rândului spre început. Apoi direcția verticală a scrisului folosită, spre exemplu, în registrul din Uruk a fost schimbată pe orizontală, iar semnele au fost mutate cu 90⁰, ca să facă posibilă această schimbare a scrisului de sus în jos cu scrisul de la stânga la dreapta. Din această cauză scrierea sumerienilor este numită astăzi scriere **cuneiformă**, (cuneus = cui, forma = formă). Câteva dintre indiciile scrierii sumeriene au fost luate de la faimoasa inscripție de la

Behistun, (în realitate Bisutun), toponimic ce desemnează locul unde s-a găsit de către europeni stânca ce poartă scrierea. Ea era așezată într-o zonă muntoasă din nord, imensa rocă având să cuprindă inscripții realizate în 3 limbi: în vechea persană, în neoeomită și în akkadiană. Ultima dintre ele este utilizată pentru identificarea limbii și culturii popoarelor semite, babiloniene și asiriene care au urmat sumerienilor pe valea Eufratului și Tigrlui. În urma cercetărilor scrierii sumeriene s-a ajuns la ideea că simbolurile nu erau alfabetice, ci mai degrabă silabice și logografice (<gr. logos=cuvânt; graphein=a scrie), derivând din cuvinte nesemite. Multe cuvinte sumeriene prin simplificarea unor ideograme, vor ajunge să fie formate dintr-o singură silabă și de aceea cuvintele sumeriene erau compuse din semne terminate într-o vocală sau o consoană. S-au descoperit 4 vocale și 14 consoane, cu care se construiesc puține cuvinte. Ele aveau sensuri diferite, care se distingueau după topică și poate chiar după tonul rostirii, așa ca în chineză (1)

Logogramele din scrierea sumeriană, 500 la număr, au ajuns să țină locul silabelor, astfel ca un exemplu, putem substitui logograma 0X pentru prima silabă a cuvântului "occidental". Printr-o asemenea substituie fonetică a sistemului de scris, care este numit **sistem silabar** poți să separi semnele înlocuite în prealabil cu vocale și consoane. S-a ajuns astfel la niște combinații ale vocalei "a" cu diferite consoane "ab", "ac", "ah...", iar pentru consoana urmată de vocală s-au creat combinații ca "da", "fa,". Istoric vorbind, avantajele acestui sistem sunt foarte importante, de vreme ce ele furnizează o metodă cu ajutorul căreia se pot înregistra nume, cuvinte și obiecte străine, fapt atât de necesar în cadrul schimbului de culturi și în inventarea unor noi cuvinte într-o limbă. În același timp numărul total al semnelor grafice utilizate este mai redus, el putând fi ușor mânuie în procesul de tipărire. Nu trebuie să presupunem însă că vreunul din sistemele silabice ale antichității ar fi atins perfecțiunea. Astfel în limba sumeriană un semn de acesta terminat în consoană poate fi precedat de oricare dintre vocale, iar un semn terminat în vocală poate fi urmat de orice consoană. Important este să apreciem faptul că scrierea cuneiformă are, în

(1) Apud: James Février, *L'apparition du phon  tisme*, în vol. *Histoire de l'  criture*, Edition Payot la Rivagls, Paris VI, 1995, p. 107

concluzie, un sistem de scriere cu litere în formă de cuie, săpate în piatră sau imprimate pe t  bli   de argilă, scriere folosită de mai multe sisteme analitice.

Pe lângă sumerienii, tot analitice erau   i scrierile egipteană   i chineză. Datele oferite de asemenea documente în scrierea analitică reprezintă o perioadă istorică diferită de preistorie, iar trecerea de la scrierea sintetică la cea analitică se va face după structura internă a limbilor care trebuiau transcrise.   n limbile occidentale, cuvântul devine parte a unei fraze. Forma cuvântului are flexiune, variind după gen, număr, caz, timp, mod, persoană, cuvântul îndeplinind o anumită funcție, cel mai adesea el fiind greu de izolat. Pe de altă parte cuvântul scrierii analitice, fie în scrierea sumeriană, fie într-o altă asiatică, este monosilabic   i nu poate să suferi nici o schimbare, căci el este substantiv, verb sau adjectiv, după locul ocupat în frază. Procedul esen  ial al scrierilor analitice este acela de a da fiecărui cuvânt un caracter special. Totu  i scrierea sumeriană e alcătuită din semne   i combinații de linii imprimate în plăci de argilă proaspătă, cu ajutorul unei buc   i de lemn terminate într-un triedru. Istoria acestui gen de scriere cuneiformă menționează o ramură de trestie   lefuit  ,   inut   în pumn   i care imprim   semnele păstrate în m  na st  ng  . S-a utilizat acest gen de scriere aproximativ între 3500   i 100   .Hr.

Cum se explică această îndelungată scriere cuneiformă și care sunt avantajele ei ?

- un avantaj este facilitatea de conservare, căci argila era arsă la cuptor, asigurând textului o mare rezistență în timp, dacă vom compara acest suport de scriere cu papirusul, spre exemplu. Se poate constata că nici un alt suport nu a putut asigura textului o asemenea rezistență prin forma de scrieri rapide.

- alt avantaj este prețul redus al materiei prime

- simplitatea utilajului și a ustensilei de scris este alt avantaj

Pentru prima dată în istoria culturii apare utilizat cuvântul "carte", căci tăblițele adunate de unele arhive și biblioteci însumează multe zeci de mii de exemplare. În stilul acesta cuneiform au fost notate limbi vorbite de popoare cu origini foarte diferite. Cu semne cuneiforme au scris populațiile semitice, sumero-akkadienii, numiți și asiro-babilonieni, și poporul khaldilor. Aveau să urmeze scrierea hitită, scrierile protoelamite și cele ugaritice. Plecând de la obârșia acestor limbi, trebuie să menționăm că sumerienii au o origine asiatică și limba lor este de tip "asian".

4. PERIODIZAREA SCRISULUI ÎN MESOPOTAMIA

Arheologii disting mai multe epoci: El Obeid, care este cea mai veche perioadă, Warka, cu mai multe etape, adică IV, din mileniul al IV-lea când își făcea apariția scrisul în Mesopotamia, III, II și I, sau Djemdet Nasr (care coincide cu perioadele Warka III și Warka II, ele însele urmând perioadei dinastice arhaice). Numele acestea provin din denumirea așezărilor unde rezultatele săpăturilor au fost mai concludente. Astfel scrierea sumero-akkadiană este considerată pictografică, întrucât fiecărui cuvânt îi corespunde un semn figurativ trasat cu vârful în argilă proaspătă, el reprezentând obiecte sau persoane. S-au găsit cam 2000 de semne. Asemenea scrieri de cuvinte serveau unor scopuri foarte simple, mai cu seamă comerciale. Semnelor scrierii și obiectele reprezentate se regăsesc sculptate pe monumentele epocii. E dovadă că atât artiștii cât și scribii țineau să reflecte realitatea în felul lor specific. Tot acestei culturi îi aparține ca inovație și cilindrul gravat, care prin rulare pe argilă lasă amprenta unui desen, care se poate repeta după necesitate oricât și oricând. Astfel s-a gravat și pecetea, fie în adâncime, fie în relief. În mod cert, astfel a început industria imprimării tipografice moderne, care avea în cultura sumeriană un prim model rudimentar.

Un mileniu mai târziu aspectul material al acestei scrieri pictografice s-a schimbat complet, ea devenind cuneiformă. Semnul figurativ devine acum de nerecunoscut, supus unei simplificări. Se face astfel un pas decisiv în tehnica scrisului. Evoluția internă a scrierii este la fel de importantă ca și cea a conținutului, a ceea ce trebuie să se exprime. Limba sumeriană cuprinde multe elemente monosilabice. Pentru prefixe și sufixe, pentru elemente de flexiune a cuvintelor era nevoie de căutarea unor elemente de notare fonetică. Această tendință spre reducere ne va purta și spre notarea fonetică, dar suntem încă la scrierea sumeriană, cea mai veche scriere din lume, care s-a conturat încă din 3500 î.de H.. și care s-a folosit 3 milenii, ea fiind așadar preluată de la sumerienii, de akkadieni, care folosiseră 500 semne provenite din tot atâtea desene primitive, ca apoi să ajungă la asirieni. Ea va fi folosită în Egipt, răzbatând până în Asia Mică și la toate popoarele din Orientul Apropiat. La origine se găsesc 21 figuri primitive și 16 motive primitive, cărora li s-au adăugat câteva semne auxiliare, precum **gunu** (grup de 3-4 linii paralele) combinate

cu câte un alt semn, din care s-au compus, după opinia germanului Delitzsch, toate semnele cuneiforme ulterioare.

Greu de datat a fost momentul când sumerienii au început să practice scrierea fonetică, fixat după îndelungi cercetări în perioade tablelor Djemdet Nasr, ea extinzându-se în epoca debutului de mileniu al III-lea când, spre exemplu, se aplica în mod curent sufixul -me pentru a marca pluralul. Omofonia foarte extinsă la cuvintele sumeriene a făcut foarte dificilă cercetarea. "Les textes sumériens syllabiques qui nous sont parvenus - constate James Février - sont d'ordinaire les plus rebelles à l'interprétation". (1)

(1) James Février: *op.cit.*, ed. cit., p. 108 Trad.: "Textele sumeriene silabice care ne-au parvenit sunt de obicei cele mai îndărătnice/ nesupuse/ la interpretare".

Ceea ce a facilitat înțelegerea cuvintelor sumeriene a fost rolul important jucat de determinative în construcțiile lexicale, introducerea determinativelor generalizându-se odată cu cea a complementelor fonetice, un fel de marcă a cazului la substantive, ori persoană, gen și număr la verb, descoperite în documentele perioadei dinastice arhaice. Ca exemplu de determinativ, descoperit frecvent deja în textele Djemdet Nasr, este ki pentru indicarea numelor de locuri, iar steaua cu 8 colțuri apărea în documentele Warka IV ca determinativ pentru numele de divinități. În apreciere a intervenit, fără îndoială, și principiul relaționărilor logice.

În epoca ei de apogeu, limba sumeriană a devenit limba diplomatică internațională a țărilor din Orientul Apropiat.

5. EVOLUȚIA SCRIERII SUMERO-AKKADIENE poate fi demarcată astfel:

1. Perioada arhaică (între 3000-2700 î. Hr)
2. Perioada dinastiei semite (între 2700-2500 î.Hr.) de la Urnanse la Manistusu
3. De la Manistusu la Gudea (între 2500 și 2350 î Hr.)
4. Dinastia sumeriană d'Our. În jurul lui – 2300 î.Hr.
5. Dinastia semită amorită a lui Hamurabi până la Babilon (în jurul anilor 2100 până la 1800 î.Hr.).
6. Dinastia Kassită (Babylon). În jur de 1800 și până la 1200 î.Hr.
7. Epoca dominației asiriene (de la 1100 până la 600 î.Hr.)
8. Epoca neobabiloniană (de la 600 până la 540 î.Hr.)

Apoi, la coteropirea persană, scrierea akkadiană pierde tot mai mult teren, lăsând locul scrierii alfabetice aramaice, cu mult mai simplă. Ea va continua să fie folosită în Babilon până în secolul I după Hristos.

În ciuda dificultăților provocate la lectură, scrierea sumero-akkadiană a cunoscut în vechea lume orientală un mare succes. Strâns legată de limba akkadiană, ea va deveni în mileniul II o scriere internațională. Atunci când în Egiptul de Sus la El Amarna s-au descoperit arhivele diplomatice ale faraonilor Aménophis III și Aménophis IV (care au domnit între - 1405 și -1370 și respectiv între -1370 și 1352), s-a constatat că ei întreținuseră corespondența pe tăblițe de argilă în scriere sumero-akkadiană și aproape în toată limba akkadiană, cu regii babilonieni, cu asirienii și cu hitiții și chiar cu guvernatorii și funcționarii sirieni, cât au fost sub stăpânire egipteană. Aceasta, pentru că scrierea akkadiană permitea o notație precisă, deși recurgea la semne silabice, iar aceasta era o calitate importantă pentru texte diplomatice. Scrise pe argilă, textele au avut șansa de a rezista în timp.

6. CÂTEVA CONCLUZII

Desigur că așezarea geografică și conjuncturile istorico-politice au avut o mare influență asupra destinului scrierii la popoarele Mesopotamiei, care erau așezate în calea multor năvălitori. Primii cuceritori însemnați pentru soarta culturii sumeriene au fost chiar babilonienii, cu triburile lor semitice nomade, care se aflau pe o treaptă de dezvoltare socială inferioară. Babilonienii au preluat în primul rând scrierea. Așadar, la început ei au adoptat cu totul limba vorbită și cea scrisă a poporului cucerit, proces care precede pe cel ce se va produce în mod legic și la cucerirea grecilor de către romani. Babilonienii vor continua să folosească limba sumeriană chiar și după ce poporul sumerian dispăruse de mult timp. După o altă etapă de dezvoltare, babilonienii au început să scrie în limba lor, modificând sistemul cuneiform, care astfel s-a complicat în mod simțitor. Babilonienii vor păstra semnele simbolice ale scrierii sumeriene, dar le vor citi în limba lor dându-le o altă pronunție. Cu vechea lor valoare au fost păstrate și semnele fonetice ale scrisului sumerian. Desigur că transformarea exterioară a scrierii, care a căpătat o întorsătură de 90 de grade, avea să producă o revoluție decisivă pentru soarta și istoria scrisului în lume. Aceasta a fost înlocuirea direcției verticale cu cea orizontală, prin care rândurile se vor pune unul sub celălalt și de la stânga la dreapta.

SCRIERILE ELAMITE

La răsărit de Tigris, în regiunea Susa, un vecin puternic al Babilonului a fost regatul Elam. Pe când scrierea sumeriană abia se contura, elamiții năvăleau fără încetare, dar ei n-au putut birui. Babilonienii I-au respins, dar le-au împrumutat scrierea cuneiformă, pe care ei au întrebuințat-o. Acolo s-a format **scrierea proteelamită**, cunoscută din documentele de la Susa, scoase la lumină prin săpături arheologice realizate de misiunea franceză, săpături extinse și pe platoul iranian.

1. DESCIFRAREA UNOR TEXTE SEMNIFICATIVE

Interpretarea textelor descoperite de specialiști la Susa va rămâne pentru mult timp obscură și neunitară. Câteva dintre ele apar pe piatră, dar cele mai multe sunt înscrise pe tăblițe de argilă, având un fason cuneiform. Aceasta este singura asemănare între documentele protoelamite și cele sumeriene și este o asemănare strict exterioară, căci limbile sunt diferite. Unul dintre arheologi descoperitori, F. Bork, a emis ipoteza că scrierea elamită ar fi o ramură desprinsă din limba sumeriană, dar J. Février rămâne sceptic, neacceptând o asemenea ipoteză (1). În mod evident scrierea elamită n-a rezistat mult timp concurenței făcute de scrierea sumeriană, care susținută de succesele politice dobândite în timpul dinastiei semite din perioada 2450-2400 s-a impus în Elam ca și limba akkadiană.

Din scrierea sumeriană avea să derive **scrierea elamită propriu-zisă**, care s-a desprins în etape succesive, progresiv, de scrierea sumero-akkadiană și prin intermediul **elamitei medii** va constitui **neoelamita**, cea din urmă formă a acestei scrieri, care s-a găsit alături de **akkadiană** și de **persepolitană** pe cunoscutele inscripții trilingve ale monarhilor ahemeniți de la Persepolis. Este vorba de inscripțiile care au dat cheia scrierii cuneiforme. Timp de un secol misterioasele tăblițe au stârnit interesul elitei orientalistice europene. Unii specialiști au opinat că ele nu conțin altceva decât o decorare în forme geometrice. Ca într-un basm, salvarea a venit de la un călător sosit de peste mări și țări, dacă menționăm că în Persia sosea tocmai din Danemarca în 1780 Niehbur, un pasionat cercetător, care a copiat inscripția Naqshi-Roustam, descoperită în apropiere de Persepolis și compusă din 3 coloane, în care scrierile păreau asemănătoare, pentru că erau de tip cuneiform. Cercetându-le, Niehbur a constatat că textele aparțineau unor limbi diferite, așa cum și scrierile erau diverse. Mai mult chiar, el a distins în prima scriere 42 de semne, care aparțineau unui alfabet, ele trebuind să fie citite de la stânga la dreapta. Conținutul și natura celor 3 scrieri rămăneau o taină, de care avea să se apropie după alți 20 de ani danezul, Munter. El a avut intuiția exactă că este vorba de texte din perioada regilor ahemenizi și că prima scriere este alfabetică, a doua silabică, iar ultima ideografică. Misterul tăblițelor persepolitane continua să incite un mare interes. Ambiționat în urma pariului făcut cu unul dintre prietenii săi că va izbuti să descifreze textele necunoscute, un german, anume profesorul de latină G.F.Grotefend, închis în bibliotecă, a făcut o cercetare atentă a inscripției dobândite de Niehbur, pornind de la ipoteza că același text a fost preluat în toate cele 3 limbi cu scrieri diferite. O altă intuiție genială avea să fie aceea că limba scrierii alfabetice era una apropiată, dacă nu identică chiar, cu vechea limbă persană, numită **zend**, din care apoi s-a constituit persana modernă. În această accepție, susținută ca argumentare atât de starea inscripției cât și de localizarea ei în apropierea capitalei stabilite de urmașii lui Cyrus cel Mare la tron, după informațiile istoricului Herodot, cei desemnați a constitui subiectul enunțului

erau regii ahemenizi Darius și Xerxes. Numele celor 2 regi, odată descifrate, tocmai pentru că ele, ca oricare nume proprii, nu aveau flexiunea și variațiunea fonetică prea bogată de la o limbă la alta, vor fi decupate din textul alfabetice în care Grotefend distinge niște „cuie” verticale sau oblice, folosite pentru separarea grupelor de semne. În mod logic numele ahemenizilor erau însoțite de titlurile lor regale și decriptarea a scos la lumină câteva inscripții precum: „*Darius, rege puternic, fiul lui Hystaspe; Xerxes, rege puternic, rege al regilor, fiul lui Darius*”. Cu ajutorul acestor litere au început să fie descifrate și altele. Era o victorie memorabilă marcată în anul 1802, când tocmai se descoperise în Egipt piatra de la Rosetta, la fel de enigmatică și ea, dar pe care Champollion n-o va descifra decât 20 de ani mai târziu. Desigur că activitatea de decriptare a celor 3 scrieri mesopotamiene despre Darius și gloria sa nu era nici acum încheiată. A fost nevoie de un arheolog curajos, cum s-a dovedit a fi ofițerul englez din Compania Indiilor, H.C.Rawlinson, care a participat cu pasiune la săpăturile făcute în regiune între anii 1830- 1850, el neezitând să escaladeze partea superioară a stâncii din Behistun, pe care Darius este reprezentat călcând cu piciorul pe dușmanul său învins. Astfel Rawlison a copiat lunga inscripție de pe peretele stâncos, spre a descifra scrierea cuneiformă a vechii limbi persane. Mai apoi, pornind de la acest reper, un alt englez, E. Norris descifrează al doilea text de 3 ori mai lung ca primul, alcătuit din 111 semne, cu scrierea silabică, întrucât locul structurii alfabetice de tipul **D.a.r.i.w.u.s** era luat de construcții silabice, respectiv **Da.ri.ia.Wu.u.is**. Acum se putea stabili un dicționar de silabe aproape complet. Dar limba aceasta necunoscută nu făcea parte, asemenea vechii persane, din ramura indoeuropeană. După ce Jules Oppert avea să-i întocmească gramatica și vocabularul, limba aceasta va primi diferite denumiri din partea lingviștilor, care în cele din urmă se opresc asupra termenului de limba elamită, după denumirea Elamului, regiunea din sud-vestul Iranului, unde ea se folosea, dar numai în acea epocă. Rezultatele de până aici l-au încurajat pe pasionatul Rawlinson, care a revenit de data aceasta în fruntea unei echipe de cercetători asupra ultimului text, cel cu peste 500 de semne. Numele proprii, identificate mai întâi, erau precedate în sistemul complex de notare de aici de câte un cui vertical cu valoare indicativă. Un tratament similar păreau să aibă și toponimicele sau numele de zei, iar termenii comuni, notați cu mai multe semne alfabetice ori silabice în primele două scrieri, aici erau desemnați printr-un singur semn, cu valoare de ideogramă, așadar semnificând obiectul și nu echivalentul fonetic al numelui său. Semnificativ era și numărul mare de semne din ultimul text, scris, așadar, într-o limbă înrudită cu araba, ebraica, aramaica și care trebuia să fie tot de esență semitică. Botezată la început **asiriană**, apoi **babiloniană**, acest idiom va fi în cele din urmă denumit limba **akkadiană**. Iată că la mijlocul secolului al XIX-lea textul de la Behistun a fost integral decriptat.

2. SEMNIFICAȚIILE DE FOND ALE UNEI DECRIPȚĂRI ȘTIINȚIFICE

Spre a nu mai lăsa loc nici-unei îndoieli cu privire la succesul orientaliștilor europeni, care au deschis un drum larg cunoașterii primei civilizații strălucite a omenirii prin intermediul limbii de acces în spațiul mesopotamian, Royal Asiatic Society din Londra a organizat un concurs ingenios privitor la modul cum este stăpânită scrierea babilonienilor de către cei mai reputați savanți ai domeniului în Anglia, respectiv Rawlinson, Hincks, Talbot și Oppert. Ei au primit un același text de pe o tăbliță recent dezgropată spre a fi descifrat, fără vreo consultare între ei, urmând ca traduceri lor să fie trimise în câte un plic sigilat societății. Asemănările izbitoare între cele 4 traduceri erau o confirmare a faptului că limba babilonienilor fusese într-

adevăr reconstituită științific, chiar dacă mai existau unele lacune. Marile state europene își revendicau, pe bună dreptate, meritul de a fi descoperit în Orient rădăcinile unei civilizații exemplare printr-o implicare nemijlocită. Cercetările asupra limbii babiloniene aveau să continue, cu unele episoade nu ferite de o anumită anecdotică.

Ceea ce s-a încercat era stabilirea prin prezumțiile unor savanți a priorității elementului ideografic din scriere față de cel silabic, socotit a fi apărut ulterior în scrierea babiloniană. S-au argumentat pe baza lexicului semitic vechi și modern echivalente ideografice și silabice ale semnelor, dar cum demonstrația a eșuat, concluzia a fost aceea că scrierea ideografică originală era utilizată pentru o limbă care nu este semitică. Susținătorii semitei s-au înfruntat în reuniunile Institutului Franței cu cei ce acreditați ideea că limba babiloniană ar putea fi afiliată domeniului indo-european arhaic și academicienii cei cu peruci și bărbuțe pudrate nu au ezitat să ridice umbrelele cu porniri belicoase. Adevărul s-a dovedit în mod științific a fi cu totul altul. Limba sumerienilor, bogată în nuclee ideografice, cărora li se alăturau prefixe, infixi și sufixe, era de tip aglutinant, aidoma elamitei de izolată și cu o origine până astăzi rămasă necunoscută. Nu s-a putut stabili nici vreo descendență a acestui idiom, chiar dacă bătălia din jurul limbii sumeriene n-a încetat până în 1905, când a apărut o lucrare fundamentală în acest domeniu, anume *Inscripțiile din Sumer și din Akkad* de Thureau- Dangin. Cercetările făcute asupra istoriei unui popor care a atins culmi de civilizație în mileniul al III-lea î.Hr. au continuat cu rodnicie în ultimul veac și nu ne îndoiim că vor continua și în viitor, atât timp cât noile generații de specialiști vor căuta în trecut rădăcinile culturii moderne a omenirii.

(1) J. Fevrier, *op.cit.*, ed.cit., p. 115

Pe măsură ce evolua, scrierea elamită se tot simplifica, distanțându-se astfel de scrierea sumero-akkadiană, care era tot mai evident copleșită sub povara propriei tradiții. După ce a încetat să mai fie o limbă vie, sumeriana a rămas folosită ca limbă liturgică, având un destin asemănător cu cel al limbii latine sau al celei slavone pe continentul Europei.

În scrierea neoelamită numărul total al semnelor nu depășea cifra de 113, iar silabele complexe au ajuns să dispară aproape total. Semnele silabelor simple au reușit să descompună toate silabele complexe, iar ideogramele s-au redus doar la câteva, care desemnau unele concepte uzuale. Elamiții au renunțat, așadar, aproape total la ideograme și au redus numărul semnelor cuneiforme. Astfel, ei au creat o scriere silabică aproape pur fonetică. Dar aceasta nu era ultima metamorfozare la care avea să fie supusă scrierea cuneiformă, influențată permanent de conjuncturile politice și de determinările lingvistice și culturale ale vieții popoarelor.

ALTE SCRIERI CUNEIFORME

Pe teritoriul de astăzi al Armeniei, numit de asirieni Urartu, s-a constituit în secolul al-IX-lea î.Hr. regatul unui popor numit **khalidi**. Regatul lor a cunoscut înflorirea între 850 și 640 î.Hr, ruinat la venirea indoeuropenilor și spulberat de asirienii lui Assurbanipal. Limba urartienilor, numită în câteva rânduri **vainică**, nu era nici semitică, și nici indoeuropeană. Ea a fost notată cu ajutorul scrierii neoasiriene, astfel că nu se pot sesiza decât puține diferențe în grafica urarteană, mai exact obișnuința de a imprima 2 colțuri orizontale succesive în loc de unul, atunci când acela e străbătut de un colț vertical. Așadar, cucerirea imperiului babilonian de către asirieni n-a avut o înrâurire semnificativă asupra scrisului, pentru că cele două

popoare venite în contact vorbeau limbi înrudite. Abia atunci când perșii au pătruns în Mesopotamia, scrierea cuneiformă avea să fie supusă unei noi transformări. Cauza era faptul că perșii erau o populație de origine indo-europeană, ei având o limbă total deosebită atât față de scrierea cuneiformă asiro-babiloniană, cât și față de cea elamită. Scrierea cuneiformă, care în faza ei sumeriană fusese compusă din cuvinte lungi, reprezentate prin ideograme și prin semne fonetice, ca la elamiți să devină silabică, acum prin intervenția perșilor va deveni o limbă compusă numai din litere, fonetizându-se deplin.

Răspândirea largă a scrierii cuneiforme, greu de explicat, dacă am avea în vedere faptul că era atât de complicată ca formă, a făcut ca ea să se impună drept scrierea diplomatică a Orientului Apropiat. În vremea înfloririi sale, scrierea cuneiformă babiloniană figura ca instrument general al corespondenței diplomatice. Acest adevăr a fost atestat cu ajutorul documentelor descoperite în Egiptul de Sus, în fosta reședință a faraonului Echnaton, a cărui corespondență cu aliații săi din Siria și Mesopotamia nu era scrisă în hieroglife, ci în semne cuneiforme.

SCRIEREA CUNEIFORMĂ PROTOHITTITĂ

Sfera de influență a acestei scrieri de tip analitic era cu mult mai cuprinzătoare. Între limbile asiatice care au folosit cuneiformele akkadiene pentru scriere, una deosebit de importantă era **protohittita**.

Menționați în *Biblie* în *Cartea Genezei*, 23, ca descendenți ai lui Abraham, **Hittiții**, numiți și **Hatti**, vorbeau o limbă indoeuropeană, chiar dacă numele l-au moștenit de la o populație asianică anterioară, care nu era indoeuropeană și căreia ei îi ocupaseră teritoriul aflat la 150 km est de Ankara, pe locul unde astăzi se află orașul Boghaz-Köi. În arhivele lui s-au găsit texte akkadiene curate, unele texte în limba hittită și în scriere sumero-akkadiană, pe lângă care s-au aflat câteva documente în limba protohittită și în scriere sumero-akkadiană. Ea s-a folosit între -1500 î.Hr. și 700 d.Hr., fiind la origine o scriere pictografică, tăiată în piatră. Așa cum limba sumeriană a rămas la asiro-babilonieni o limbă moartă, limba protohittită a devenit la hittiți un fel de limbă religioasă, de limbă moartă, învățată numai în școlile de preoți. Cum se întâmpla frecvent cu popoarele indoeuropene, care ignorau scrisul ca îndeletnicire, hittiții au împrumutat semnele sumero-akkadiene spre a-și nota limba lor, care avea multe asemănări cu greaca și latina, deși ca aspect era cuneiformă. Adoptând scrierea akkadiană, hittiții au adus unele modificări, cum este intervalul pus între cuvinte și netăierea cuvântului la sfârșit de rând. Sistemul silabelor a fost simplificat, astfel că în general fiecărui semn îi corespundea o singură valoare fonetică. Ei au reținut un număr mai mare de ideograme și de determinative ca alte popoare.

Ex.: noțiunea de om se nota și se pronunța **antuhôa** în hittită și **amela** în akkadiană. Idiograma i se putea adăuga un complement fonetic în hittită, dar nu și în akkadiană. Uneori scribii transformau cuvinte akkadiene scrise fonetic în veritabile ideograme hittite. akkadienii foloseau idiograma. Spre exemplu, pentru noțiunea de "cap", akkadienii foloseau idiograma **sag**, care se pronunța **qaqqadu** sau scriau fonetic cuvântul **qaqqadu** care în limba lor însemna "cap". La rândul lor, hittiții spuneau **harsana** sau scriau fonetic **qaqqadu**, dar pronunțau **harsana**. Se mergea chiar mai departe, recurgându-se nu numai la idiograma akkadiană, ci și la complementul ei fonetic **sag-du** (pentru **qaqqa-du**), dar pronunțau **harsanu**.

Cercetarea făcută asupra civilizației hittite a început să dea roade în secolul al XIX-lea când Johann Ludwig Burckhardt în 1822 a descoperit linii ciudate, văzute de

el pentru prima dată în cele dintâi călătorii făcute în Siria. Piatra cu inscripții, care a fost redescoperită în 1870 de consulul general al Americii Augustus Johnson și un misionar american, era acoperită cu linii de un tip neobișnuit. Când ei și apoi alți cercetători au încercat să copieze "Inscripțiile Hamah", au fost întâmpinați de băștinași ostili, căci uneia dintre pietre i se atribuiau puteri magice. Doi englezi, dintre care unul fiind consulul Damask-ului și William Wright, autorul de mai târziu al cărții **Imperiul hitiților** (1886), au fost invitați în anul 1872 într-o călătorie, ca să obțină inscripțiile. Chiar dacă expediția a fost periculoasă, întrucât băștinașii amenințau cu distrugerea pietrelor, prin diplomatie și tact pericolul a fost înlăturat. W. Wright va relata: *"Mutarea pietrelor s-a făcut de către o armată de oameni, care au ținut orașul sub asediu întreaga zi. Două pietre au trebuit scoase forțat prin pereții unei case, iar alta era atât de mare încât a fost nevoie de 50 de oameni și 4 bivoli pentru deplasarea pietrei pe o distanță de o milă. Celelalte pietre au fost despicate în două și părțile inscripționate au fost cărate pe cămile până la Serai. Când musulmanii și-au făcut rugăciunea de seară, ultima piatră a fost depozitată în siguranță"*. (1) Inscripțiile au fost trimise la British Muzeum și la Fundația palestiniană de explorare. Astfel limba hitită a intrat în atenția specialiștilor, numeroși de-a lungul timpului. Dintre ei, un tânăr scoțian A-Henry Sayce a adus o contribuție importantă în înțelegerea limbii hitite.

(1) Apud:

Înainte de acest moment, el fusese student la Oxford, unde și-a luat masteratul în latină, greacă, egipteană, persană și sanscrită. Astfel, bine echipat, el a reușit să descifreze scrierea unei plăci de argint, numită acum Tarkumuwa Seal (sigiliu). Hitiții foloseau 2 dialecte înrudite și 2 tipuri de scris. Hieroglifa hitită este scriere pictografică în forme fizice și pare să aibă legături cu formele originare de pe teritoriul Mării Egee. Cuneiforma hitită și-a împrumutat metoda de la cuneiforma din Valea Mesopotamiană. Acest sigiliu era un fel de fragment bilingv și atesta cunoașterea considerabilă a textelor sumeriene-babilonene și asiriene.

El a realizat și citirea fonetică a următorului text: *"Tarkumuwa, regele țării Mera"*. În lucrarea lui Wright, mai tânărul colaborator Sayce publică și o listă de caractere hitite cu anumite logograme cu valoare silabică și semne cu rol de prefix al divinității, precum și semne care identifică pluralitatea și originea etnică.

Bedrich Hrozny, un cugetător din Boemia, expert al limbilor semitice, a stabilit, în acord cu studiile sale despre hitiți prezentate la o întâlnire a oamenilor de știință la Berlin în 1915, faptul că în structura ei și în alte sunete, hittita are afinități cu grupul limbilor indo-europene (dintre care face parte și româna și engleza). Într-una dintre inscripții, Hrozny citește logograma pentru "„pâine”" și urmărește citirea fonetică **-an ezzateni, wasar-ma, ekuteni**. Pentru **ezzateni** Hrozny reamintește grecescul **edein** (=a mânca), latinescul **edere** și vechiul cuvânt german **ezzan**. Iar pentru **wasar** (=apă), Hrozny amintește de vechiul cuvânt saxon **watar**. Tot din acest context reiese că **ekuteni** înseamnă "a bea". Hrozny și-a publicat descoperirile în 1915.

Munca de interpretare a manuscriselor hitite a continuat. Piero Meriggi a aplicat metode statistice asupra hieroglifelor hitite. Cu multe cuvinte esențiale integrate printre semnele logografice, cu terminații și alte structuri gramaticale înțelese prin metoda rebus, partea silabică a hititei constă în aproximativ 60 de semne, fiecare începând cu o consoană și terminându-se în vocală. Numărul cuvintelor - semne este de aproximativ 450, în comparație cu numărul celor sumeriene, ce se ridică la 600 sau cu cele egiptene, estimate la 700. Nu s-a mai găsit o

mai mare economie în numărul de semne în nici o limbă de factură antică, dar acestea pot funcționa ca silabe aparținând unei limbi anumite, alt exemplu fiind structura sunetelor din secolul al XIX-lea la indienii **cherokee**. Aici se observă că în contrast cu vechile sisteme, logografele sunt eliminate, inventându-se semne care să țină loc silabelor de care este nevoie pentru înregistrarea unei limbi vorbite.

Importanța esențială a scrierii cuneiforme a fost aceea că, datorită tăblițelor de lut cu inscripții găsite în Mesopotamia, cunoștințele despre istoria omenirii, așa cum ele se reflectau în spiritualitatea babiloniană, coboară în timp cu încă cel puțin două milenii.

DE LA CIVILIZAȚIA LA SCRIEREA CHINEZĂ

PERSPECTIVĂ ISTORICĂ

**“China este o mare care sarează toate râurile.”
(proverb chinezesc)**

La fel de renumită în prima etapă a antichității ca și culturile evolute ale ariei dintre Nil și Indus, este cea înflorită în Extremul Orient, localizată geografic în bazinul fluviului Huang - Ho (Fluviul Galben). Aceasta este celebra cultură chineză, aparținând unei țări care și-a conservat tradițiile după o evoluție de aproape patru milenii.

„Pentru chinezi tradiția, în parte, este un rezervor spiritual activ; nu s-a anchilozat, - după cum precizează Ov.Drimba – ci a rămas un element propulsor”¹.

Scrierea chineză a zilelor noastre păstrează stilizate pictogramele de pe „oasele de ghicit” redactate cu 3500 ani în urmă. Deși cultura chineză s-a dezvoltat pe un spațiu imens de 9 milioane km², dacă avem în vedere perioada maximei expansiuni, ea și-a păstrat în timp unitatea și caracterul organic, concretizate printr-un stil, care a asimilat și s-a impus în fața tuturor străinilor intrați în tangență cu el. Se invocă adesea izolarea geografică la care China a fost expusă prin mărginirea cu Marea Galbenă și Marea Chinei la est și în sud, prin Tibetul cu munții lui la vest și munții nordici, întăriți de Marele Zid, ridicat spre apărarea contra invaziilor amenințătoare ale hunilor. Dar acesta n - a fost singurul factor favorizant. Unitatea avea să fie asigurată neîndoios și de scriere, care a acționat ca un instrument de coagulare, de conservare a patrimoniului artistic și tot prin scriere s-a produs răspândirea acestuia și a altor forme ale activității spirituale și materiale specifice civilizației chinezești.

. Cu referire la scriere, unii savanți o plasează la începutul mileniului al III-lea î.Hr. și o consideră mai veche decât cea egipteană și decât cea babiloniană. Așadar, scrierea chinezească datează din epoca unei civilizații de tip neolitic a dinastiei HIA (2205 – 1766 î.Hr., care după cronologia nouă cuprinde perioada 2000 – 1520 î.Hr.), iar inscripțiile ei cu plăci de bronz sunt mai recente decât cărțile ce provin din Egipt și Mesopotamia. Vechimea civilizației chinezești este unanim recunoscută. Legende se întrec în a considera ca părinte al scrisului fie pe împăratul Fu Hi, fie pe Ta Yu, dar cel mai frecvent pe unul dintre primii împărați Hoang-Ji, care a inventat cu ingeniozitatea sa nu doar arcul și săgețile, căruța și barca, mortarul și construirea unor edificii, invenții care țineau de latura materială a vieții, ci și scrisul, alături de cele 12 tonuri muzicale. Lui i se datorează instituirea riturilor funerare și creșterea viermilor de mătase.

Într-o țară cu străvechi rituri de viață agricolă, sedentară, fixată printr-o administrație complicată și o organizație socială riguroasă, scrierea era solicitată imperativ. Chinezii aveau în dotarea lor de fiecare zi, la cingătoare o trusă cu o mică dălțiță din corn pentru deznodarea mai comodă a sforicelelor ce serveau la socotit.

Scrierea actuală a fost fixată în secolul IV, limba chineză fiind monosilabică și prin aceasta foarte nimerită pentru notarea ideografică. Deși a suferit până în prezent mari modificări, ea este singura scriere ideografică păstrată până azi. Sistemul de

¹ Ov. DRIMBA, **Cultura și civilizația chineză. Spațiul geografic**, vol. **Istoria culturii și civilizației**, vol. I, Editura Știința Enciclopedică, 1984, București, p. 311.

scriere chineză, conservat datorită îmbinării caracterului limbii vorbite cu un anumit stil de scriere, are anumite particularități. Fiecărei silabe îi corespunde semnul ei grafic. Cuvintele chinezești sunt în mare majoritate monosilabice, cele bisilabice sunt rare, iar trisilabice foarte rare. Majoritatea cuvintelor sunt formate dintr-o consoană urmată de o vocală și de aceea orice cuvânt silabă are un semn particular distinct. Chineza este o limbă aglutinantă, ca cea a sumerienilor. Într-o limbă aglutinantă raporturile gramaticale se realizează prin alipirea la rădăcina cuvântului a unor afixe. De altfel, nu este întâmplător faptul că mai ales după difuzarea în spațiul Extremului Orient și în cel al Asiei Centrale a credinței budiste, coreenii și japonezii pentru notarea limbii lor aleg și adoptă scrierea chineză, care s-a răspândit rapid. Sensul cuvintelor din limba chineză e dat de câteva elemente ca: poziția în frază, accentul muzical cu care e rostit și gestul care îl însoțește. Există patru tonuri: I – uniform, II – ascendent, III – descendent și IV – scurt.

În vorbire cele patru tonuri se folosesc în dialectul mandarin de la Beijing. În alte regiuni dialectele au mai multe tonuri. Aparținând civilizației bronzului, scrisul în China s-a păstrat pe vasele de bronz din epoca dinastiei Șang (1766 – 1122 î.Hr.) ,mai exact din secolul XIV î.Hr. Ele au fost descifrate de pe oase și de pe carapace de broască țestoasă. Asemenea „oase – oracole” cuprindeau întrebări urmate uneori de răspunsuri. Ele erau folosite de ghicitorii profesioniști care consemnau în scris o întrebare, aruncau obiectele în foc și studiau apoi crăpăturile produse prin ardere, dându-le un înțeles. Pe asemenea suport al scrisului s-au găsit și alte inscripții, constituindu-se ca un unic document despre viața Chinei în acea epocă îndepărtată a secolelor XVI – XI î.Hr. . Desigur că pe „oasele – oracol” erau marcate între 10 și 65 cuvinte, în formulări succinte, dar pentru că numărul acestor piese descoperite s-a ridicat la 100.000, importanța lor documentară este cu totul excepțională.

Altele s-au scris pe plăci de bronz cu 100 – 200 de semne și mult mai rar cu 300 – 400 semne. Se menționează cele două vase vechi păstrate în palatul muzeu Su-Gung din piața Tien-An-Men din Beijing. Cele două vase au semnul lui San Șă Pan și Gui Dzi Dză Bei Pan cu inscripții ce cuprind un text lung, edificator pentru istoria dinastiei Dju.

Începând cu secolul VIII î.Hr. când în China era perioada „primăverii și toamnei” (770 – 475 î.Hr.) se foloseau tăblițe de bambus și de lemn denumite *dzien* și apar primele documente notate pe mătase, numite *bo*. Faptul este consemnat de Su Dien Bu: „*În antichitate scrierile erau trasate pe bambus și pe țesături de mătase*”².

În perioada „statelor războinice” (475 – 221 î.Hr.) mătasea se răspândește, încât filozoful Mo-Dză din secolul al IV-lea î.Hr. sfătuia pe concetățenii săi a deprinde o asemenea îndeletnicire. Acum se scrie pe bambus și pe mătase, se gravează pe metal și pe piatră. Instrumente mai vechi, ca stilurile metalice și bețele de bambus, erau obiecte prea dure pentru mătasea cea moale și ușoară. În anul 250 î.Hr. generalul Măng-Tien, care a lărgit statul și a construit Marele Zid Chinezesc, a inventat pene din păr de cămilă³. Se schimbă astfel fața caracterelor chineze, Măng-Tien având să revoluționeze scrisul chinezesc. Importanța mătăsii crește, ea stând alături de papyrusul egiptean și pergamentul Asiei Mici la baza scrisului de mână.

În catalogul bibliotecii lui Tșăng-Di, împărat din dinastia Han, numărul sulturilor de mătase (*dzinen*) e aproape egal cu cel al legăturilor de bambus (*bien*). Se știe că numai bogații foloseau mătasea. S-au găsit mențiuni ca aceasta: „Liu Siang și-a editat scrierile pe această mătase scumpă atunci când a transcris cărțile vechi”. În

² Vezi: A. BLANCHET, *Essai sur l'histoire du papier*, Paris, 1900, p. 7;

³ Vezi: Soulie DE MORANT, *Histoire de la Chine*, Paris, 1929, p. 77.

schimb, „*cei săraci, care nu-și puteau procura mătase, scriau pe bambus*”, afirma Ciu Șue Ki, din secolul al III-lea d. Hr. mătasea este înlocuită cu hârtia. În „Imperiul Ceresc”, condus de „fiul cerului”, pătrunde învățătura lui Confucius, și chinezii alcătuiesc primul tratat de farmacologie. Agronomii descoperă asolamentul (alternarea recoltei pământului – un an o recoltă, anul celălalt alta). Astronomii studiază petele solare.

A FOST ȚAI-LUN “PĂRINTELE” HÂRTIEI ?

De la o vreme în China mătasea se rărește. Lipsesc materialele de scris. În secolul al V-lea Fanie redactează istoria noii dinastii Han, unde se menționa personalitatea lui Țai -Lun, numit Dzing Djung din provincia Huan, originar din localitatea Guian. Se știe că el făcea parte din garda imperială, fiind ales consilierul împăratului în anul 75 d.Hr. și că se îndeletnicea în timpul liber cu munca pământului. El a devenit conducătorul, ca apoi în 89 d.Hr. să fie numit inspectorul atelierului în care meșterii erau încurajați să făurească săbii și arme de metal de cea mai bună calitate. Mătasea pe care se imprima scrisul se numea **djă** și era scumpă. El a propus să se fabrice hârtia din scoarța copacilor, din resturi de cânepă, din cârpe și plase pescărești.

Astfel în 105 d.Hr. a prezentat împăratului în primul an din dinastia Juen-Sing un raport asupra procedurii de fabricare a hârtiei, care s-a numit **țai-hou-djă** (hârtia nobilului Țai). Împărăteasa-mamă, Tam, i-a acordat titlul onorific de nobil și, ca venit, impozitele agricole și produsele a 300 de familii. Numeroase erau palatele ridicate în vremea împăraților dinastiei Cin. În timpul unui singur împărat s-au construit 700 palate imperiale. Țai-Lun avea în provincia Hunan, pe malul râului Hand-Jou-Fu un castel unde își petrecea vacanțele, ocupându-se cu confecționarea hârtiei. Într-o groapă, ucenicul său Țuo-Bo prepara pasta pentru hârtie din cârpe vechi, bețe de trestie udate cu apă, lăsate la macerat spre a se desface în fibre. Se putea folosi și coajă de dud. Apoi piua de piatră le fărâmița în pisălogul de lemn și astfel se făcea pasta uniformă de fibre. Într-o cuvă se amestecau două părți de pastă cu 100 părți de apă. Se amesteca permanent, ca fibrele să nu se depună pe fund. Astfel se forma coala de hârtie. Într-un ciur de formă pătrată, pe care se întindea o pânză grosolană sau pe un grătar format din fibre subțiri de bambus ori chiar din fire de mătase legate între ele cu fire de păr de cal, apa se va scurge, rămânând hârtie, uscată apoi la soare. Denivelările se netezesc cu o piatră lustruită ori cu o bucată de fildeș. Astfel se pun bazele acelei arte albe pe care o va sluji Mang-Tien prin inventarea penelului. Așadar hârtia (**dză**) e o împâslire de deșeuri de mătase. După alți cercetători procedeul de fabricație era cunoscut și înainte, de pe vremea învățatului Siu-Sâng. Ceea ce a adus nou inventatorul Țai-Lun a fost lărgirea bazei de materii prime și generalizarea folosirii hârtiei. Hârtia de mătase era folosită la curtea imperială încă din anul 12 î.d.Hr. pentru ambalarea medicamentelor. Țai-Lun a perfecționat procedeul, însă nu l-a inventat. O legendă atestă hârtia încă din secolul. al II-lea î.Hr. cu toate că Țai-Lun este considerat „părintele hârtiei”, tot așa cum Gutenberg este socotit inventatorul tiparului, pentru că, în fapt, el a inițiat activitatea tipografică prin folosirea literelor metalice mobile. Papetarii l-au divinizat pe Țai-Lun ca protector al lor. În templul Siu-Fana, pe lângă Hang Djou, în fața altarului lui Țai-Lun anual primăvara și toamna „se ard bani” din hârtie argintată și tămâie, ca ofrandă pentru „singurul binefăcător al atâtor sute de familii” ce trăiesc din invenția hârtiei. Inovațiile vor continua să apară. Ucenicul Țuo-Bo a deschis la culoare hârtia. Alți papetari foloseau papucii răi, tije de bambus, mlădițele de salcie, algele mării, cârpele de in și paie de orez. Ieftinirea

hârtiei a făcut ca în secolul al IX-lea „toată lumea să învețe să scrie și să deseneze pe hârtie”. Dar chiar mai înainte, pe la mijlocul secolului al VII-lea apăreau primele bancnote de hârtie în timpul dinastiei Tang (618 – 907).

Cele mai vechi semne, așa -numitele caractere *pa-kwa*, datează din mileniul III î.d.H., de la 2852. Semnele *pa-kwa* sunt în număr de 64, alcătuite cu ajutorul unor liniuțe:

KYEN (cer, materie nebuloasă, eter, lichid etc.)

TUI (apă, izvor de deal, mare, ceață, ușurință etc.)

LI (foc, element ce luminează, căldură)

CIN (tunel, evaporare focos, mama furtunii și a căldurii)

Adevărata scriere chineză a fost concepută și realizată de pe la 2800 î.Hr. de către Ciang-Kje și Ci-Lung până în secolul al XIV-lea î.Hr.. Se păstrează până astăzi cele mai vechi scrieri pe vase de bronz, pe trepiede folosite la jertfe sau pe carapace de broască țestoasă (*ku-ven*). Chinezii înfățișează idei scriind cu idiograme. Soarele este reprezentat printr-un cerc în care orizontul figura o linie ce reprezintă ziua etc... Ei au combinat apei sensul de zi cu cel de foaie. Rezultă foaia zilnică, ziarul. Se combină semnul soarelui cu cel al lunii, pentru ideea de strălucire. Cartea Msi-Șen folosea 10.516 semne, dintre care 9353 simple și 1163 compuse. S-au constituit nouă variante ale scrierii chineze. S-a ajuns ca în anul 1700 în marele dicționar al limbii chineze publicat de Khang-Hsi să fie 44.449 semne diferite, pe când sistemul hieroglific egiptean se rezuma doar la 500 de semne. Lexicografii au ajuns să împartă ideogramele în șase categorii:

1. ideograme care reprezintă idei concrete (600 semne);
2. idei abstracte reprezentate printr-un semn grafic (100 semne);
3. ideograme compuse (800 semne). Exemple:
 - Gură alături de foc semnifica „cuvântul”;
 - Ochiul alături de apă semnifica „lacrimă”;
 - Femeia alături de fereastră semnifica „gelozia”;
 - Femeia cu o mătură semnifica „soția”;
 - Femeia așezată în casă semnifica „liniștea” etc;
4. categoria semnelor derivate prin inversiune din altele (370 semne);
5. semne ale omofoniilor, idei diferite cu aceeași pronunțare fonetică (600 semne);
6. caractere compuse din elemente fonetice și determinativul ideografic sau radicalul (40.000 semne).

Dicționarul care datează din secolele XVII – XVIII avea 44.449 ideograme. S-a făcut o reducere de 4000 de ideograme comune. S-a inventat un alfabet fonetic chinezesc cu litere latine care se folosește și astăzi. Din 1956 nu se mai scrie vertical, ci orizontal. Se mai fac și alte simplificări. Semnele diacritice pentru tonuri sunt patru: fie liniuța, fie accentul ascuțit sau grav și căciulița întoarsă „^v”, folosită ca la „ă” românesc care diferențiază sensurile. Exemple:

- m = mamă;
- ma = câneapă;
- m ă = cald;

- m a = a certa.

Evidentă este importanța semnului de despărțire. Trebuie diferențiat cuvântul „*piao*” (a pluti), de *pi-ao* (haină de blană).

Coreenii au preluat scrierea chineză considerând-o limba lor clasică. În scrierea japoneză cuvintele sunt compuse din mai multe silabe și pot fi lărgite cu afixe, particule, cuvinte auxiliare. În spațiul cultural japonez, scrierea chineză și-a făcut apariția prin secolul al IV-lea. În japoneză notația fonetică este foarte importantă spre a se evita confuzia în pronunțarea ideogramelor.

“PREISTORIA” SCRISULUI ÎN CHINA

Orice popor și-a valorificat materialele de care dispunea pentru arta scrisului, care la rândul ei a fost determinată de acestea în evoluția sa istorică. Din acest punct de vedere civilizația chineză, privită în relație directă cu mentalitatea și cu tradițiile specifice prezintă un caz interesant. În scopul înțelegerii lor, vom coborâ în “preistoria” scrisului în țara soarelui răsare, unde, ca să dăm un prim exemplu, sforile cu noduri au fost folosite odinioară cu aceeași intensitate ca în Peru. Literatura chineză a păstrat amintirea acstora și folosirea lor se perpetuează până azi în Insula Riu-Kiu, la sudul arhipelagului japonez. Bețișorul cu creștături (răbojul), la rândul său, a jucat ca numere un rol important în China veche.

B.Schindler a deschis o linie importantă în limbajul gestual ca sursă a înțelegerii scrisului, cercetarea lui fiind continuată de P.Tchang Tcheng Ming, deși nu a reușit să distingă clar împrumuturile limbajului gestual, astfel încât să-l poată deosebi de reprezentările de gesturi, după opinia lui Fevrier⁴ Savantul francez atrage atenția asupra ghicitorilor, care ajunseseră deja într-o epocă mai îndepărtată să creeze nu un gen de scriere, ci unul de notare a gândirii cu ajutorul **hexagramelor**. Vom afla în curând ce sunt acestea, dar nu înainte de a preciza că vechii chinezi cunoșteau două moduri de ghicit. Ei foloseau în acest scop ca materiale:

1. carapacea broaștei țestoase;
2. coada șoricelului.

Ambele sunt foarte vechi și coboară în trecut până la mileniul II î.Hr.. La ghicitul cu coada șoricelului ghicitorul folosea o colecție de 50 bețișoare din aceeași plantă spre a determina la ce hexagramă s-ar referi. Hexagramele se constituie cu șase linii orizontale, unele deasupra alteia, fiecare fiind ori continuă, ori ruptă în două părți. E un joc de 64 de combinații posibile și fiecare dintre hexagrame poartă un nume special. Exemple:

- cea de-a șaptea se numește **che** („înarmată”), a zecea se numește **li** (a pune piciorul pe ceva).

Deși manualele de ghicit erau diferite, numele fiecărei hexagrame era același în întreaga China veche, ceea ce dovedește vechimea și caracterul universal-unitar al tradiției. Prezicătorul lua succesiv din cele 64 combinații câte una, până când nu mai rămâneau în față decât cel mult patru bastonașe. După cum acest rest era par sau impar, el corespundea unei linii rupte ori continue. Se ajungea, reîncepând operația, să se determine după o ordine fixă, liniile constitutive ale unui sau două hexagrame, astfel ca la urmă să adapteze semnificația fundamentală cazului particular ce făcea obiectul consultației oraculare. În fond, **Colegiul ghicitorilor în coada șoricelului** proceda ca prezicătoarele moderne care ghicesc mânuind un pachet de cărți și, după cum figura care iese e valetul sau dama de pică, vor trage concluzia pe care o știm.

⁴ Fevrier, **op.cit.**, p.4).

Aici ne găsim în prezența unui gen de ideografie, după opinia lui J.Fevrier, căci exista un număr mare de 64 hexagrame, fiecare dintre ele corespunzând unui concept. Dar această ideografie n-a fost niciodată pictografie, căci, desenând o idee, hexagramele nu rezultă din schematizarea imaginilor primitive. Argumentele aduse de savant sunt logice:

1. Exprimarea unei idei i-a fost încredințată unui desen geometric și nu unei imagini figurate.
2. Fiecare hexagon notează nu doar un singur cuvânt, ci un grup de idei care sunt puse în legătură cu o concepție de bază.

Așadar, este vorba nu de o scriere veritabilă, ci de o schițare a ei. Ne-am gândi mai degrabă la **cheile** scrieri chinezești ulterioare sau la **determinativele** scrierii sumeriene, egiptene, dar folosite singure. Vechi studii și comentarii chinezești despre arta ghicitului, intitulate Tuan Ciuan și Siang Ciuan, au interpretat hexagramele prin suprapunerea a două figuri din trei linii, așa-numitele **trigrame**. Pentru ele numărul combinațiilor posibile este numai de opt. Sensul fiecărei trigrame ar corespunde celui al hexagramei obținute prin redublarea lor.

Privitor la alte hexagrame, semnificația lor ar rezulta din combinația sunetelor a două trigrame ce intră în compoziția lor. Această teorie a fost adesea menționată, dar și criticată de H. Maspéro, căci textele cele mai vechi prezintă numai hexagrame, nu trigrame.

În ghicitul prin carapace de broască țestoasă se folosea fie o carapace, fie un fragment de os în general, omoplat, osul gambei, în prealabil crăpat. Pe suprafața plană astfel obținută se scria întrebarea care era pusă divinității. Prezicătorul supunea focului reversul osului sau carapacei, care se crăpau și după forma astfel realizată se interpreta, dându-se răspunsul divin. Acest procedeu implică, față de celălalt, cu coada șoricelului, folosirea scrierii propriu-zise – un semn care se interpreta. În realitate, lui îi datorăm cele mai vechi texte datate precis. Ele au fost descoperite în iarna lui 1898 – 1899 și în anii următori, lângă sâtcucl Siao-T'uen, în districtul Ngang Yang Hlien prefectura Ciang Teu în Honan-ul nordic. Aceste texte sunt gravate pe os sau pe carapace de broască. Erudiții chinezi după lungi și dificile eforturi, au ajuns să le descifreze în mare parte: e vorba de întrebări puse de oamenii locului strămoșilor muriți sau zeilor. Aceste documente datează din perioada ultimilor regi ai dinastiei Yin (Wu-Yi, Wen-Ting și Ti yi). Încă din această epocă sistemul ideografic chinez era foarte aproape de cel de astăzi, excepție făcând **cheile**. Fiecărui cuvânt i se rezerva un semn grafic special. Multe dintre ele se foloseau deja pur fonetic: se serveau de semn spre a scrie alte cuvinte care se pronunțau la fel sau aproape, dar având un sens deosebit. Diferența esențială față de scrierea chinezească actuală ține de forma caracterelor care se gravau pe materiale dure, precum bronzul, carapacea ori erau trasate cu bețigașul ascuțit, înmuiat într-un lac, pe lamele de bambus. Exista deja în timpul dinastiei Yin cărți- manuscris. Caracterul care desemnează noțiunea de **carte**, figurează pe oasele de ghicit sub o formă ce reprezintă scândurele de lemn sau de bambus, legate printr-un cordon. Numărul caracterelor folosite pare să fi fost mai mic ca în prezent, căci se estimează că el nu depășea 2500.

O CRONOLOGIE A PROCESULUI DE CONSTITUIRE A SCRIERII ÎN CHINA

În evoluția scrierii chineze pot fi demarcate, după opinia lui J.Février, trei etape:

1. din timpul dinastiei Yin, de când datează cele mai vechi documente (sec. XII – XI î.Hr.), descoperite până azi;
2. din vremea dinastiei Ts'In (secolul III î.Hr.), căci împărații ei fac unificarea politică și culturală a imperiului chinez;
3. sfârșitul dinastiei Han–ilor orientali (începutul secolul III), sub care apare forma modernă a scrierii chineze numită ***k'ai chu***.

Diferite forme ale scrierii chineze se repartizează astfel:

- Kia-Wen, inscripții pe carapace din epoca Yin (secolul XII – XI î.Hr.);
- Kin-Wen, inscripții pe bronz din epoca Tchêu (secolul IX – VIII î.Hr.);
- Tchêu-Wen sau Ta-Tchuan, scriere a epocii regatelor războinice (403 – 247 î.Hr.), în ținuturile occidentale (regatul Ts'In). Folosite în aceeași epocă cu Tchêu-Wen, Kuo-Wen sunt păstrate în cartea ***Chuo-Wen***, dar în ținuturile nordice;
- Hsiao-Ciuan, din vremea dinastiei Ts'In (secolul III î.Hr.);
- K'ai Chu (secolul III) provenită ea însăși din scrierea curială Li-Chu.

MECANISMUL SCRIERII ÎN CHINA ANTICĂ

Schimbarea materialului folosit pentru scriere joacă un rol capital în evoluția formelor caracterelor. Pentru vechile alfabete semitice (aramean, dar mai ales fenician) utilizarea pensulei și a papirusului a modificat forma literelor și înlănțuirea lor. În China, descoperirea pensulei și apoi a hârtiei a provocat dispariția asemănării literelor cu obiectele reprezentate inițial. În semnul actual Tao cine ar mai recunoaște azi desenul unui cuțit? Se credea altădată că inventarea pensulei și a cernelei nu era anterioară dinastiei Ts'In (sfârșitul secolului III î.Hr.). În realitate, mai multe oase folosite la preziceri din timpul lui Yin poartă pe ele texte cu cerneală trasată cu pensula; chiar caracterul care reprezintă „pensula”, ca obiect, figurează în aceste documente.

Folosirea mătăsii pentru scris datează mai demult decât se credea odinioară. Însă numai din anul 200 î.Hr. folosirea pensulei devine o practică frecventă; astfel, se scriau cu cerneală de China caractere pe un fel de hârtie fabricată din fire de mătase.

Am arătat deja în care context spre anul 100 d.Hr., Țai - Lun, șeful arsenalului imperial, a găsit un mijloc de a fabrica hârtie veritabilă din pânză. Noua scriere al cărei aspect a fost în mod natural influențat de această dublă descoperire a fost numită ***li-chu*** (scriere oficială). Ea a cedat locul în cursul sec. IV d. H. lui ***k'ai chu*** (scriere tip), care e încă folosită în prezent. Dar există încă multe alte genuri de scriere chineză, printre care ***ts'ao-ciu*** (cursivă), destul de greu de citit, ***k'ai-hing ciu*** și ***sung ciu***, alte feluri de scriere cursivă.

Chinezii prețuiau caligrafia, pentru că ea ajută la clarificarea descifrării unei scrieri în care se foloseau mii de semne grafice. Descifrarea textelor, mai târziu, se făcea fără diferențierile realizate cu ajutorul pronunției, cu intonația specifică spunerii orale, astfel că singurele repere erau tocmai aceste caligrame.

Scrierea chineză se bazează pe linii verticale trasate de sus în jos, urmate de linii de la dreapta spre stânga. Altfel spus, primul cuvânt al textului se scria sus și la dreapta, ultimul la stânga și în jos. Fiecare literă se cere înscrisă într-un pătrat ideal, mereu de aceleași dimensiuni.

Fraza chineză se construiește printr-o juxtaponere de monosilabe, a căror funcție gramaticală e indicată numai prin locul ocupat în raport cu celelalte ori prin cuvinte auxiliare, ele fiind mereu susceptibile de a fi folosite în mod independent.

Fiecare monosilabă se identifică și cu ajutorul **tonului**, care este într-un fel

analog cu accentul muzical din limba greacă veche. Tonul se diferențiază prin înălțimea și prin inflexiunea sa, obținute cu ajutorul modulației vocii în timpul emiterii sunetului.

Scrierea chineză veche are cu mult mai multe monosilabe decât dialectele moderne, al căror fonetism este simplificat, prin căderea sau modificarea unor consoane.

Spre deosebire de scrierile aztecă și maya din America Centrală sau de cea sumeriană din Babylon, scrierea chineză nu surprinde, în fapt, prin mulțimea sufixelor și prefixelor ori prin diversitatea flexiunii gramaticale. Marea problemă pe care inventatorii acestei scrieri trebuiau să o rezolve era să găsească reprezentarea grafică proprie fiecărui cuvânt.

Cei mai prestigioși teoreticieni ai scrierii chineze: Pan Ku, Hiu Chen, Tcheng Tchong au căzut de acord asupra ideii că la formarea caracterelor grafice chineze au contribuit șase principii:

1. **morfogramele**, adică reprezentarea figurativă a obiectului;
2. **dactilogramele**, ce indică acțiuni;
3. combinarea ideilor, ca un agregat logic;
4. combinarea unui element ce indică sensul cu altul ce precizează pronunțarea (**morfo-fonograme**);
5. schimbarea sensului unui semn grafic existent;
6. împrumutarea unui alt semn grafic.

De fapt, numai primele patru procedee formează caractere grafice.

Morfogramele și dactilogramele se numesc în chineză **wen**, iar **tseu** sunt morfo-fonogramele. Celelalte categorii sunt niște agregate logice, fie între **wen**, fie între **tseu**.

Din pictograma primitivă care reprezintă „**arborele**” prin desenarea trunchiului, ramurilor și rădăcinilor, în reprezentarea ideografică modernă de azi se mai recunosc elementele componente:

Iată de ce această scriere este importantă din punct de vedere al cercetării istoriei civilizației chineze. Un alt semn grafic ce semnifică noțiunea de „**câmp**” sugerează o parcelă de pământ împărțită în patru, așa cum în vechime era fiecare teren pătrat atribuit familiei de țărani.

Foarte aproape de imaginile primare propriu-zise ale scrierii sunt cele simbolice, căci spre a exprima abstracțiuni, care nu pot fi redate prin forme grafice concrete, chinezii au recurs la sugestie. Pentru „**unu**” trăgeau o linie orizontală, pentru „**doi**” trăgeau două, pentru noțiunea de „**trei**” adăugau cea de-a treia linie orizontală etc... Conceptul de „**frontieră**” se sugera printr-o bară ce traversa două câmpuri. Ideea de „**sus**” și respectiv de „**jos**” era redată prin aceeași cârjă, numai orientată în sus sau în jos.

Asemenea sugestii erau specifice și limbajului gestual în dactilograme.

În categoria agregatelor logice se juxtapun fie mai multe imagini ale aceleiași semn, fie două semne diferite, atunci când o idee abstractă era greu de reprezentat concret și material.

Pentru ideea de „**ceartă**” se reprezintă de două ori semnul grafic pentru „**fată**” sau „**femeie**”. Spre a reda ideea de „**perfidie**” se reprezintă un grup de țate. Unind semnele ce reprezintă „**luna**” și „**soarele**” simbolizează „**lumina**”. Ideea de „**bun, fericit**” se exprimă prin legarea semnului „**femeie**” cu cel de „**fiu**”, considerându-se o fericire ca mama să aibă un fecior.

Fonetismul s-a strecurat în scrierea chineză prin mijlocirea **rebusului**. În dialectul chinez mandarin vorbit azi în regiunea Beijing, ca de altfel și în alte dialecte

moderne locale, se găsesc multe **omofone**, adică cuvinte care se pronunță, din punct de vedere al tonului, în aceeași manieră, dar având sensuri diferite. Deși sumerienii și egiptenii au recurs și ei la omofonie, la chinezi aceasta are niște limite bine precizate, căci nu se poate folosi un semn grafic cu valoarea sa fonetică în toate situațiile în care se întâlnește un sunet echivalent, ci numai pentru niște cuvinte bine determinate. În China sistemul rebus n-a condus la o scriere silabică, așa ca-n sumeriană, spre exemplu.

Cuvântul **fu** semnifică „**liliac**” și „**fericire**”, ele fiind scrise identic în chineză, pentru că sunt omografe, cum este în limba română „**ăcele**” (pluralul de la substantivul „ac”) și **acéle** (pluralul feminin al pronumelui demonstrativ de depărtare). Cuvântul **wu** înseamnă „**vrăjitor**” și „**mincinos**”, aici legătura semantică între cele două noțiuni fiind evidentă. Sunt cu totul rare cazurile când se recurgea la același semn grafic pentru două omofone, care cel mai frecvent se diferențiază cu ajutorul **cheii**. Aceasta este un instrument esențial în scrierea chineză, alături de **elementul fonetic**, adică ideograma, care nu conține nici o indicație privind pronunțarea cuvântului, cu excepția împrumutului de omofone deja cunoscute. În ceea ce privește **cheia**, ea este un semn plasat alături de elementul fonetic și care indică clasa de obiecte căreia îi aparține cuvântul. **Cheia** este partea cuvântului care nu se pronunță. Astfel cuvântul **chu** adică „scriere” are drept **cheie** particula **yue** care înseamnă „a zice”. Cuvântul **fen** care semnifică „a împărți” are ca **cheie** pe **tao** adică „cuțitul”. Cuvintele ce reprezintă felurile de arbori au **cheie** pe **mu**, care semnifică „arbore”.

Particularitatea ideogramelor chinezești este, așadar, felul cu totul original cum sunt concepute: semnele grafice nu desemnează sunete exprimate prin litere, ci stilizează imagini concrete sau concepte. De aceea ele pot fi pronunțate în oricare limbă, fără să importe în ce fel, și au și fost adoptate de popoare vecine ca: japonezi, coreeni și vietnamezi. Din 40.000 de ideograme, câte număra un dicționar din sec. al XVIII-lea, s-a făcut o reducere la 8000, ca în uz să se folosească în prezent 3000.

Ideogramele simple exprimă stilizat obiecte concrete, pe când cele complexe simbolizează concepte abstracte. Exemple:

- un om în picioare, cu brațe atârinate până la genunchi semnifică un „meschin, un om de nimic”;
- sau se combină ideogramele: soarele și luna care împreună semnifică „lumină”;
- femeia și fiul semnifică „bunătate”;
- trei copaci semnifică „pădure”;
- trei femei semnifică „bârfe” etc...

De aceea gramatica chineză e extrem de simplă, căci cuvintele nu au flexiune.

Să lăsăm cifrele să ne dea o idee despre complicata situație a scrierii chineze, așa cum le oferă și Ov.Drimba în lucrarea deja menționată. În limba literară există aproximativ 400 de monosilabe; în dialecte sunt 5000. S-a realizat un dicționar semantic, care ajunge la 30.000 de semne semantice. De aceea contează tonul pronunțării și inflexiunile diferite ale vocii în rostirea aceleiași monosilabe (există opt inflexiuni diferite). Să nu oitem nici formarea de cuvinte alăturând două sau mai multe monosilabe diverse pe bază de sinonimie ori antonimie. Exemple:

- ideograma **kan** înseamnă „a privi”, dar urmată de ideograma **shu**(carte) semnifică „a citi”;
- ideograma **wen** înseamnă „scriere, desen, literatură”.

Din mileniul al II-lea pe documentele de divinație aparținând epocii dinastiei Yin se găsesc uneori combinații de două semne, dintre care unul reprezintă forma obiectului și celălalt, prin metoda rebus, indică pronunțarea. Această situație

prelufdiază sistemul de mai târziu al cheilor. O cheie poate sta în preajma elementului fonetic fie sus, fie jos, la dreapta sau la stânga după o regulă impusă de uz. În secolul al II-lea Chu-Chan în dicționarul său enumera 540 de chei, dar numărul lor a variat de la o epocă la alta. Astăzi sunt în limba chineză cel mult 214 chei, iar cunoașterea cheilor este indispensabilă cunoașterii limbii chineze în forma ei scrisă. Cheile se împart după numărul liniilor din care sunt alcătuite fie că ele sunt trasate singure sau combinat.

În dicționarele chineze se clasează după sens, după pronunție sau după forma exterioară a literelor. Acest criteriu este cel mai utilizat ca fiind foarte practic întrucât în vocabularul chinez este foarte dificil să găsești pronunția ori sensul. De aceea, cele 214 chei au drept corespondente rubricile în care sunt încadrate toate cuvintele limbii chineze. Căutarea în dicționar a unei ideograme pe care n-o cunoaștem pornește de la recunoașterea cheii sale care indică domeniul general. Să presupunem că ajungem la cheia numărul 73 *yue* care înseamnă „a zice”. Cu ajutorul elementul fonetic al ideogramei care are 6 linii, căutăm cea de-a șasea secțiune a cheii 73 și acolo găsim pronunția și sensul ideogramei necunoscute: „scriere”. Pronunțarea unui cuvânt se stabilește prin recurgerea la un omofon sau atunci când ele sunt mai dificile se recurge la metoda *fan chi'e* intrată în uz din secolele 5-6. Se știe că în scrierea chineză orice cuvânt este format dintr-o singură silabă. Un cuvânt necunoscut se descifrează recurgând la alte două caractere transmise prin reținerea de la cel dintâi a consoanei inițiale și de la al doilea partea finală. Această metodă străveche n-a fost valorificată până la capăt drept care limba chineză n-a izbutit să-și creeze o scriere cu adevărat fonetică.

LIMBA ȘI LITERATURA VEDICĂ

Din limba autohtonilor dravidieni - probabil răspândită în toată India, până la venirea arienilor - au derivat patru limbi vorbite și azi, în sud, de aproximativ o cincime din populația Indiei. Cea mai veche dintre acestea și având o literatură mai bogată este tamila.

Triburile ariene vorbeau așa-numita "vedică", foarte asemănătoare limbii Areslei iraniene. derivată din vedică, limbii sanscrite (cuvântcare înseamnă "desăvârșită", "împodobită") i-a fost creată o gramatică de către celebrul Panini, 1096 de reguli. Sanscrita, în care s-au scris și opere laice, era limba de cultură și limba de cult (la fel ca vedica) și era cunoscută numai de brahmani și de lingvistic arian s-au dezvoltat - alături de limba vedică și de sanscrită - limbile populare, sau prakrite, dintre care cea mai răspândită, dar care nu se vorbește azi este limba pali (în care s-au scris primele opere canonice buddhiste). În fine, în Evul Mediu s-au format, pe baza graiurilor populare, numeroase alte limbi (sindhi, gujarali, bengali - limba scrierilor lui Rabindranat Tagore - marathi etc.). Dintre acestea, cea mai răspândită este hindustana (sau urdu, încă din secolul al XVI-lea - cu o foarte bogată literatură).

Problema originii scrierii indiene este încă nelămurită. Probabil că cel mai vechi sistem de scriere avea la bază alfabetul aramaic, introdus în India în jurul anului 800 î.e.n.; dar primele inscripții datate care au rămas sunt din sec. III î.e.n. Mult timp s-a scris în India pe coajă de mesteacăn, pe foi de palmier, pe tăblițe de lemn, pe plăci de metal, sau chiar - opere întregi, după secolul al XII-lea pe stânci. Scrierea textelor sacre era interzisă, ca fiind un act de profanare; textul *Vedelor* a fost tipărit abia în secolul trecut. Cantități imense de scrieri cu caracter religios, brahmane sau buddhiste, s-au transmis timp de peste două milenii și jumătate - numai pe cale orală, numai prin recitare și memorizare !

Schematizând și urmând o ordine cronologică în enumerare, se notează că literatura indiană de interes, semnificație și valoare universală însumează: opere de uz religios (*Vedele*, *Brahmanele*, *Sutrele*), o literatură cu caracter epic (marile epopei *Mahabharata* și *Ramayana*, apoi colecțiile de *Jataka*, producții didactic-moralizatoare (în primul rând *Pancia*), poezii lirice și opere dramatice.